

Klasik Fıkıh Literatüründe Fazlalık Ribâsı Bağlamında Altın İşçiliği ve Günümüz Altın Mübadelelerine Yansıması *

Yusuf Erdem GEZGİN*

Öz

Altın kıymetli bir maden olması yönüyle geçmişte ve günümüzde farklı şekillerde kullanılmıştır. Farklı kullanım alanları arasında en çok para ve ziynet eşyası olarak kendine yer bulmuştur. Tabiatıyla ham olarak üretime sunulan altının, para veya ziynet eşyası olarak kullanılabilmesi için belirli işlemlerden geçmesi zaruridir. Değerli bir maden olan altının işçilik süreçleri ise diğer maden ve eşyaların üretim süreçlerinden farklıdır. Makalemizde altının detaylı ve özen gerektiren üretim süreçlerinden ziyade, üretime konu olan altının fıkhî kurallarda belirlenen kuralları kapsamında üretilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Zira altın sünnette ribevî olarak kabul edilmiş ve mübadelesi için belirli kuralları belirlenmiştir. Klasik fıkıh literatüründe bu kuralları sarf akdi kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre altının altın karşılığında mübadelesinde bedellerin eşit olması gerektiği ifade edilmiştir. Takdir edilmelidir ki ham ve işlenmiş altın arasında emek ve değer açısından farklılık söz konudur. Altın-altın değişimlerinde işçilik nedeniyle bedeller arasındaki eksiklik yahut fazlalığın fıkhî olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede makalemizde ribevî olan altının işlenmesi ve sanatkârın bu işçiliğine karşılık ücret ödenmesi konuları İslam borçlar hukukunun; sarf, istisnâ' ve selem başlıkları kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca altın üretimi yapan atölyeler işlemlerinin fıkhî hükümleri de başlıklarımız arasındadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Altın, Ribâ, İşçilik, Kuyumculuk.

* Araştırma Makalesi. **Makale Gönderim Tarihi:** 25.07.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 08.05.2021

DOI: <https://doi.org/10.52886/ilak.773807>

** Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Dr. Research Assistant, Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law

yegezgin@kmu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0221-8965

Gold Working In Classical Fiqh Literature And Its Reflections To Golden Exchanges Today In The Context Of Riba al-Fadl

Abstract

As a precious metal, gold has been used in different ways in the past and today. It has found itself as the most money and jewelery among its different uses. Naturally, the gold is necessary to go through certain processes in order to be used as money or jewellery for raw production. The workmanship processes of gold, which is a valuable mine, are different from the production processes of other mines and articles. In our article, it will be emphasized that gold, which is the subject of production, should be produced under the rules set out in the fiqh, rather than the detailed and careful production processes. Because the gold was accepted as ribawi in sunnah and certain rules were determined for its exchange. In the classical fiqh literature, these rules were evaluated within the scope of the exchange contract. Accordingly, it was stated that the prices should be equal in exchange of gold in exchange for gold. It should be appreciated that there is a difference between raw and processed gold in terms of labor and value. In gold-gold exchanges, the deficiency or excess between the costs due to workmanship should be evaluated as fiqh. In this context, in our article, the processing of gold with ribawi and the payment of wages against the craftsmanship of this artist were evaluated within the scope of exchange (al-sarf), procure (al-istisna') and order (al-salam) titles of Islamic law of obligations. In addition, the legal provisions of workshops and mints operations producing gold are among our titles.

Keywords: Islamic law, Gold, Riba, Gold Working, Workshop.

Özet

Kıymetli bir maden olan altın, fikhî mahiyet olarak ribevîdir ve sarf akdi kapsamında mübadele edilmelidir. Bu ifadeler fıkıh mezheplerinin genel kanaati olup her konuda olduğu gibi istisna kabilinden görüşler de vardır. Sarf akdi çerçevesinde beyan edilen şartlardan ilkinde göre; akde konu olan bedellerin aynı cins olması halinde bedeller eşit olmalıdır. Makalemize konu olan altınların mübadelesinde de aynı şart geçerlidir. Bu kapsamda altın-altın değişimlerine bakıldığında, mübadele konusu altınların cinsine ve fiziksel özelliklerine bakılmaksızın mübadele edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Şayet bedeller arasında eşitlik söz konusu olmazsa, bu takdirde taraflar arasında gerçekleştirilen sarf akdi, fazlalık ribâsı nedeniyle batıl-Hanefilere göre fasit- olacaktır. Tabiatıyla bu hükmün bir dayanak noktası olmalıdır; bu hükmün dayanak noktası ise emvâl-i sitte hadisidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) hem emvâl-i sitte hadisinde hem de altın mübadeleleriyle alakalı farklı açıklamalarında bu hususları beyan etmiştir. Fakat geçmişte ve günümüzde farklı çeşitleriyle bireylerin kullandığı altın, maden olarak çıkarıldığı şekilde kullanılmamış, belirli işçilik süreçlerinden geçmiştir. İşçiliğe tabi olan altınların değişiminde ise işçilik ücretine mukabil bir fazlalığın olması gerekmektedir. Aksi takdirde sanatkârın emeği karşılıksız kalmış olacaktır.

Dolayısıyla altının hemcinsi mukabilinde satılması durumunda işçilik nedeniyle meydana gelen fazlalığın ribâ kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusu makalemizin ana problemidir. Bu çerçevede altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik konusu, klasik fıkıh literatüründe ele alındığı başlıklar dikkate alınarak açıklanmış, akabinde günümüzde altın işçiliği yapan kurumların işlemleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Altın geçmişte ve günümüzde; para, ziynet eşyası, tıbbi malzeme vb. olarak kullanılmıştır. Tabiatıyla bu şekillerde kullanılması için işlenmesi zaruridir; işlenip kullanıma sunulması ise uzun bir süreç gerektirir. Bu kapsamda altın madenden çıkarılır, rafinasyona tabi tutulur ve işlenmek üzere atölyelere gönderilir. Günümüzde altın işçiliği yapan atölyeleri iki kısımda incelemek mümkündür. Altın üzerinde işçilik yapan kurumlardan ilki, *Darphane ve Damga Matbaa Genel Müdürlüğüdür*. Darphane, altın işçiliği yapan yegâne devlet kurumudur. İkinci olarak özel sektör teşebbüslerinden ibaret olan kuyumcu atölyeleridir. Çalışmanın hacmi nedeniyle konumuz kuyumcu atölyelerinin işlemlerine sınırlandırılmıştır.

Altının meşru kullanım alanları dikkate alındığı takdirde işlenmesi gereklidir. Fakat işçilik için atölyelere altın cinsinden ödeme yapılması fazlalık ribası olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun çelişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim kullanımı meşru olan bir şeyin işlenmesi için verilen ücretin ribâ olarak değerlendirilmesi çelişkidir. İşçilik ücretinin altın dışında bir şeyle ödenmesi ise araştırmamızın konusu değildir. Zira işçilik ücretinin bu şekilde ödenmesi caizdir. Netice olarak altının hemcinsiyle mübadelesinde işçilik farkının ribâ olup olmadığı konusu makalemizde değerlendirilmiş ve günümüz mübadelelerine yansımaları araştırmacılara sunulmuştur.

Altın işçiliğinin icâre akdiyle ilişkilendirilmesi, atölyeci ile kuyumcunun arasındaki münasebetin hizmet sözleşmesi olarak telakki edilmesinden kaynaklanır. Bu akitte kuyumcu elindeki hurda altınları üretmesi için atölyeciye verir. Atölyecinin işçilik karşılığı alacağı ücret ve üretime konu olan altınlar peşinen ödenir bu bağlam konunun detaylarının icâre akdi kapsamında değerlendirilmiş, konunun bu akitle irtibatı kurulmuştur.

İşçilik bedelinin istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi, icâre akdi kapsamında incelenmesinden farklı bir boyuta sahiptir. Zira icâre akdinde hammadde müşteriye, emek sanatkâra aitken; istisnâ' akdinde hem hammadde hem de emek sanatkâra aittir. İmalata konu olan altınların atölyeciye ait olduğu durumlarda istisnâ' akdinin şartlarının geçerli olduğu belirtilmelidir. Halbuki peşin mübadelelere konu edilmesi gereken altının sipariş akdine konu edilmesi problemli görülmektedir. Dolayısıyla 'altın işçiliğinin istisnâ' akdiyle ilişkisi' adlı başlıkta konunun bu yönü tartışılmış ve elde edilen sonuçlar araştırmacılara sunulmuştur. Bu kapsamda sipariş edilen ürün ile bu ürün karşılığında ödenen bedelin siparişin teslim edildiği esnada karşılıklı peşin olarak değiştirilmesi şartıyla atölyeci ile

müşteri arasındaki sözleşmenin sıhhat kazanacağı sonucu araştırmada detaylı olarak tartışılmıştır.

Altın işçilik bedelinin sarf akdine konu edilmesi yukarıdaki iki ihtimal dışında caiz görülmemiştir. İcâre ve istisnâ' akdi dışında işçilik ücreti tahsili ise sarf akdinin şartlarından aynı cins olan bedellerin eşit değiştirilmesi şartına muhalif olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede kimi İslam hukukçuları işçilik ücretinin altın dışında bir parayla ödenmesi gerektiğini beyan ederken İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim kullanımı mübah olan altınların üretilmesinin de mübah olduğu gerekçesiyle konuyu değerlendirmişler ve işçilikli altınların meta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Konunun bu yönü ise klasik fıkıh geleneğinde ilk defa ifade edilmiş ve cumhur tarafında kabul edilmemiştir. Zira İbn Teymiyye ve öğrencisinin kullanımı mübah olan işçilikli altınların metâ' olduğunu ifade etmeleri, onlara göre bu altınların sarf akdi kapsamında mübadele edilmeyeceği sonucunu doğurmuştur. Halbuki cumhura göre altınlar tüm çeşitleri ile sarf akdinin kurallarına riayet edilerek değiştirilmelidir. İşte cumhur ile diğer iki fakihin kanaatleri bu çalışmada değerlendirilmiştir.

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'a nispet edilen işçilikli altınların metâ' olduğu görüşü sanatkarın altın üzerindeki emeğinin karşılıksız kalmaması gerektiği temel yargısına dayanmaktadır. Esasında cumhur da sanatkarın emeğinin karşılıksız olmadığını zımnen ifade etmektedirler. Zira onlar işçiliğin altın cinsinden bedele dahil edilemeyeceğini savunurlar. Bu manada sarf akdinin şartlarını belirleyen nasların umum ifade ettiği düşünüldüğünde cumhurun daha tutarlı olduğu belirtilmelidir. Netice olarak çalışmada her iki görüşün ayrıntıları ve bu görüşlerin günümüz altın atölyelerine yansımaları somut örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Summary

In terms of fiqh, gold, which is a valuable metal, is ribawi and must be traded within the framework of the spending contract. These assertions represent the consensus of the fiqh sects, with exceptions, as with any subject. If the prices subject to the contract are of the same kind, the costs must be equal, according to the first of the conditions established within the scope of the expenditure contract. The same holds true for gold exchange, which is the subject of our article. When discussing gold-gold exchanges in this context, it's important to keep in mind that the gold being traded should be exchanged regardless of its nature or physical features. According to Hanafis, if the prices are not equal, the contract of spending between the parties will be voidable because of the riba al-fadl. Naturally, this requirement must be supported by evidence, and the evidence in this case is the property's hadith. In reality, the Prophet (s.a.w.) addressed these concerns in both the hadith of wealth and his various explanations of gold exchanges. However, gold used by individuals in many variants in the past and now was not used as it was mined, but rather

underwent certain workmanship processes. There must be an excess corresponding to the labor fee in the exchange of gold subject to labor. Therefore, the main problem of our article is whether the excess due to workmanship will be evaluated within the scope of riba if gold is sold for its kind. In this framework, the subject of workmanship on gold has been explained by taking into account the topics covered in the classical fiqh literature, and then, evaluations have been made about the operations of the institutions that do gold working these days.

In the past and present, gold has been utilized as money, jewelry, medicinal supplies, and other items. Naturally, it must be processed in order to be used in these ways, and this is a time-consuming process. Gold is mined, refined, and transferred to processing workshops in this context. Today, two parts of the workshops that manufacture gold work can be examined. *The Headquarters of Mint and Stamp Printing-Turkey*) is the first of the gold-related institutions. The mint is the only government agency that works with gold. Second, they are jewelry workshops, which are privately operated businesses. Due to the volume of the study, our subject is limited to the operations of the jewelry workshops.

Processing gold is required if its legitimate uses are to be considered. Paying the workshops in gold for labor, on the other hand, is considered riba al-fadl. This situation is thought to be incompatible. In reality, considering the cost paid for processing anything that is valid to be utilized as riba is a contradiction. Paying for labor with something other than gold is not the subject of our research. Because it is permissible to pay the labor fee in this way. As a result, our article examined whether the difference in workmanship is riba in the trade of gold for its kind, and its implications for today's exchanges were presented to researchers.

The association of gold work with the leasing contract stems from the fact that the relationship between the atelier and the jeweler is considered as a service contract. In this contract, the jeweler gives the scrap gold to the workshop to produce. The wages to be received by the atelier for labor and the gold subject to production are paid in advance.

Labor cost analysis in the context of a work agreement has a different dimension than labor cost analysis in the context of a leasing (ijare) contract. Because, in the leasing contract, raw materials belong to the client and labor to the workman, in the istisna' contract, both raw materials and labor belong to the craftsman. It should be noted that the exception contract's terms apply in circumstances when the gold subject to production is owned by the workshop. However, subjecting gold to an order contract, which should be susceptible to cash exchanges, appears to be difficult. Therefore, this aspect of the subject has been discussed under the title 'the relationship of gold work with the work agreement' and the results have been presented to the researchers. In this context, it was discussed in detail in the research that the contract between the workshop and the customer would be healthy,

provided that the ordered product and the price paid for this product are exchanged mutually in advance at the time of delivery of the order.

Except in the two cases mentioned above, it was not regarded as acceptable to subject the gold labor cost to an expenditure contract. The collection of labor salaries other than those covered by the leasing and work contracts is said to be in contradiction of the expenditure contract's terms, as well as the criterion of equal replacement of the same kind of pricing. While some Islamic jurists stated that labor wages should be given in money other than gold, Ibn Taymiyya and his student Ibn Qayyim analyzed the matter on the basis that it was also permissible to produce gold, and came to the conclusion that gold with workmanship is a commodity. This aspect of the subject was expressed for the first time in the classical fiqh tradition and was not accepted by the public. Since, Ibn Taymiyya and his student's statement that the gold with craftsmanship, which is permissible to use, is a commodity, led to the conclusion that these golds would not be exchanged within the scope of the expenditure contract. However, all types of gold should be exchanged in accordance with the rules of the expenditure contract by majority. The opinions of the public and two other Islamic jurists (al-fakih) were evaluated in this study.

As can be seen, the belief that Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim's gold workmanship is a commodity is based on the fundamental belief that a craftsman's work on gold should not go unrewarded. In reality, the public expresses implicitly that the artist's labor is not free. Since they say that the cost of labor cannot be included into the gold price. In this regard, it is worth noting that the public is more consistent when the texts that set the terms of the contract of expenditure are considered general. As a result, concrete examples were used to analyze the details of both views and their effects on today's gold workshops.

Giriş

Kıymetli bir maden olan altın, fikhî mahiyet olarak ribevîdir ve sarf akdi kapsamında mübadele edilmelidir. Bu ifadeler fıkıh mezheplerinin genel kanaati olup her konuda olduğu gibi istisna kabilinden görüşler de vardır. Sarf akdi çerçevesinde beyan edilen şartlardan ilkinde göre; akde konu olan bedellerin aynı cins olması halinde bedeller eşit olmalıdır. Makalemize konu olan altınların mübadelesinde de aynı şart geçerlidir. Bu kapsamda altın-altın değişimlerine bakıldığında, mübadele konusu altınların cinsine ve fiziksel özelliklerine bakılmaksızın mübadele edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Şayet bedeller arasında eşitlik söz konusu olmazsa, bu takdirde taraflar arasında gerçekleştirilen sarf akdi, fazlalık ribâsı nedeniyle bâtil -Hanefîlere göre fasit- olacaktır. Tabiatıyla bu hükmün bir dayanak noktası olmalıdır; bu hükmün dayanak noktası ise *emvâl-i sitte* hadisidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) hem emvâl-i sitte hadisinde hem de altın mübadeleleriyle alakalı farklı açıklamalarında bu hususları beyan etmiştir. Fakat geçmişte ve günümüzde farklı çeşitleriyle bireylerin kullandığı altın, maden olarak

çıkarıldığı şekilde kullanılmamış, belirli işçilik süreçlerinden geçmiştir. İşçiliğe tabi olan altınların değişiminde ise işçilik ücretine mukabil bir fazlalığın olması gerekmektedir. Aksi takdirde sanatkârın emeği karşılıksız kalmış olacaktır. Dolayısıyla altının hemcinsi mukabilinde satılması durumunda işçilik nedeniyle meydana gelen fazlalığın ribâ kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusu makalemizin ana problemidir. Bu çerçevede altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik konusu, klasik fıkıh literatüründe ele alındığı başlıklar dikkate alınarak açıklanacak, akabinde günümüzde altın işçiliği yapan kurumların işlemleri hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Altın geçmişte ve günümüzde; para, ziynet eşyası, tıbbi malzeme vb. olarak kullanılmıştır. Tabiatıyla bu şekillerde kullanılması için işlenmesi zaruridir; işlenip kullanıma sunulması ise uzun bir süreç gerektirir. Bu kapsamda altın madenden çıkarılır, rafinasyona tabi tutulur ve işlenmek üzere atölyelere gönderilir. Günümüzde altın işçiliği yapan atölyeleri iki kısımda incelemek mümkündür. Altın üzerinde işçilik yapan kurumlardan ilki, *Darphane ve Damga Matbaa Genel Müdürlüğüdür*. Darphane, altın işçiliği yapan yegâne devlet kurumudur. İkinci olarak özel sektör teşebbüslerinden ibaret olan kuyumcu atölyeleridir. Çalışmanın hacmi nedeniyle konumuz kuyumcu atölyelerinin işlemleriyle sınırlandırılmıştır.

Altının meşru kullanım alanları dikkate alındığı takdirde işlenmesi gereklidir. Fakat işçilik için atölyelere altın cinsinden ödeme yapılması fazlalık ribası olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun çelişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim kullanımı meşru olan bir şeyin işlenmesi için verilen ücretin ribâ olarak değerlendirilmesi çelişkidir. İşçilik ücretinin altın dışında bir şeyle ödenmesi ise araştırmamızın konusu değildir. Zira işçilik ücretinin bu şekilde ödenmesi caizdir. Netice olarak altının hemcinsiyle mübadelesinde işçilik farkının ribâ olup olmadığı konusu bu makalemizde değerlendirilecek ve günümüz mübadelelerine yansımaları araştırmacılara sunulacaktır.

Altın İşçiliği

Klasik literatürde altın işçiliği *sıyâğa* (الصياغة) veya *san'a* (الصناعة) kelimeleriyle ifade edilmektedir. İşlenmiş ürünler ise kendine has özel isimler dışında *ez-zehebu'l-mesûğ* veya *ez-zehebu'l-masnu'* (الذهب المصوغ/المصنوع) gibi genel ifadelerle ele alınmıştır. Bu kullanımlardan başka yeni/kaliteli ve eski/kalitesiz diye belirtilen *ceyyid* ve *radî'* (جيد/رديء) kelimeleriyle altındaki fiziksel eskilik ve yeniliğin yanı sıra işçiliğin de belirtildiği görülmektedir. Altın işçiliğinin mübadelelerde bedellere yansıtılması, klasik ve modern fıkıh literatüründe beyan edilmiştir.

Klasik dönemde altın işçilik ücretinin mübadelelerde parasal karşılığının bedellere yansıtılmasının müteber/câiz olduğunu iddia eden bilinen ilk görüş

Muâviye'ye (v. 60/680) aittir. Ancak bu görüş altın işçiliğinin mübadelelere etki edecek bir unsur olduğu çerçevesinde ifade edilse de esasında fazlalık ribâsının haram olmadığı ve ribânın sadece vadeli mübadelelerde olacağı iddiasıyla ilgilidir. Bu konu sahabe ve tâbiîn arasında tartışılmıştır.

Nevevî'nin (v. 676/1277) *el-Mecmû'* isimli eserinin tekmlisinde bu konuya kapsamlı olarak yer veren Sübkî (v. 756/1355), sahabeden Abdullah b. Mesud (v. 32/652), Usâme b. Zeyd (v. 54/674), Muâviye (v. 60/680), Abdullah b. Abbas (v. 68/687), Abdullah b. Ömer (v. 73/694) ve Abdullah b. Zübeyr'in (v. 73/692) peşin mübadelelerdeki fazlalığı ribâ olarak görmediklerini nakleder ve Abdullah b. Ömer'in bu görüşten döndüğünü de ifade eder. Ayrıca Sübkî, tabiinden Urve (v. 94/713), Said (v. 94/713), Mekke fukahası ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın (v. 114/732) ribânın sadece nesîede olduğunu ifade ettiklerini de rivayet eder.¹ Fakat nesîe ribâsı dışında fazlalığın ribâ olmadığı yönündeki görüş literatürde İbn Abbas'a nisbet edilmiş ve bu şekilde meşhur olmuştur. İbn Abbas'ın konu hakkındaki görüşünün delili, kendisinin Usâme b. Zeyd yolu ile Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği şu rivayettir: "Ribâ, nesîeden başka bir şeyde yoktur".² Bunun için İbn Abbas, bu hadisin zahiriyle amel ederek veresiyeden başka bir şeyde ribâyı kabul etmemiştir.

Ribâ konusunda sahabe arasındaki ihtilaf fazlalık ribâsı hakkında olmakla beraber Muâviye'den gelen rivayet özel olarak işçilikli altınlar hakkındadır. İki farklı rivayette Muâviye'nin, Ubâde b. Sâmit ve Ebu'd-Derdâ ile altın mübadelelerinde işçilik sebebiyle meydana gelen fazlalığın ribâyâ sebebiyet vermeyeceği hususunda tartıştığı bilinmektedir. Konu dönemin halifesi Hz. Ömer'e (r.a.) intikal ettiğinde o, Muâviye'nin bu tavrına şiddetle karşı çıkmış ve Muâviye'nin görüşünü kabul etmemiştir.³ Neticede her ne kadar sahabe nezdinde fazlalık ribâsının haramlığı konusunda icmâdan söz edilemese de⁴ sonraki dönemde fukaha fazlalık ribâsının haramlığı hususunda icmâ etmişlerdir.⁵ Ayrıca Sübkî bu konu hakkında rivayet edilen delil değeri kuvvetli olan nasların, icmâ deliline ihtiyaç bırakmadığını beyan eder.⁶

¹ Fazlalık ribâsı konusunda sahabeden nakledilen bu bilgiler esasında İbn Abbas'ın görüşleri olarak şöhret bulmuştur. Fakat metinde zikredilen bir kısım sahabeden de benzer görüşlerin olduğu nakledilmektedir. Bk. Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şerif b. Müri Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Fethu'l-'azîz ve Telhîsu'l-habîr ile Sübkî'nin ve Mutî'î'nin tekmleleri ile birlikte)* (Beyrut: Darü'l-Fikr, t.y.), 10/25-32.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001), "Buyû'", 75; Müslim b. Haccac Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut, t.y.), "Musâkât", 101, 102, 104.

³ Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), "Buyû'", 33; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Musâkât", 80.

⁴ Osman b. Ali Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313), 4/87; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud Bâbertî, *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye* (Dımaşk: Darü'l-Fikr, ts.), 7/12.

⁵ Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nisâbüri (v. 319/931) İbn Münzir, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ* (İmârât, 2004), 6/56.

⁶ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/50. Metin şöyledir:

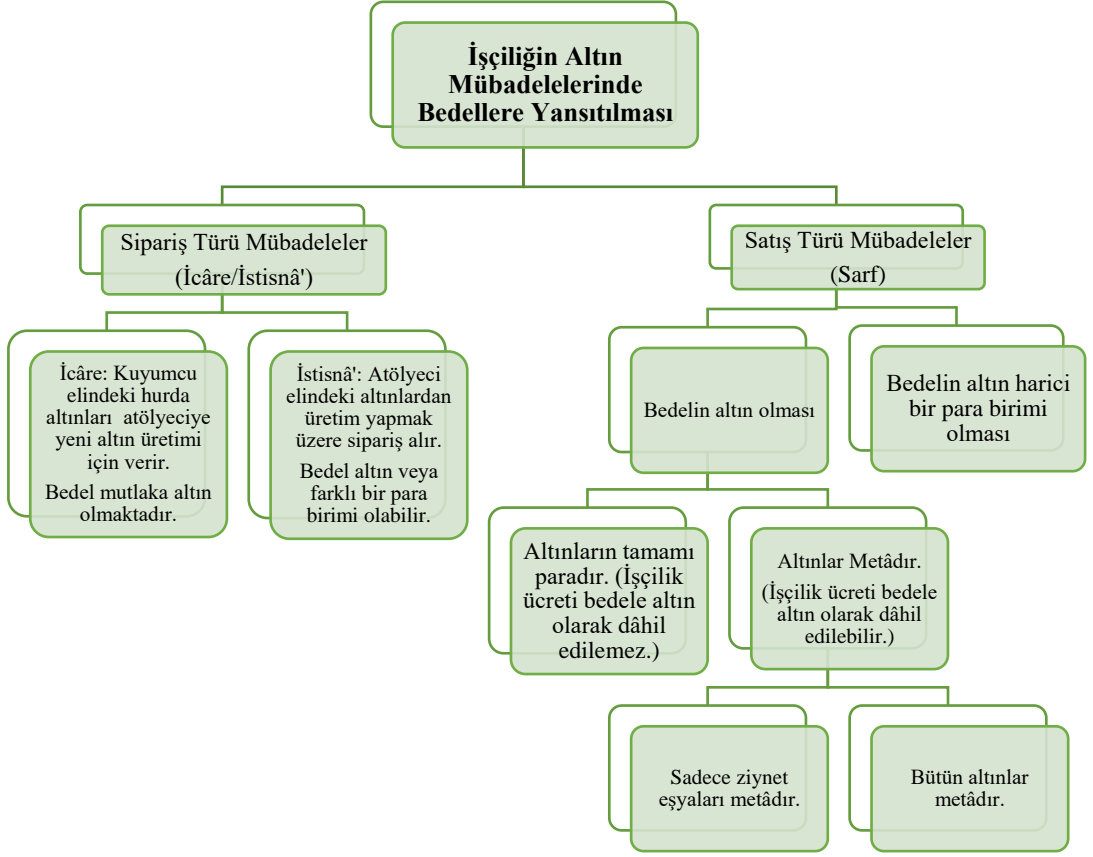
Altın işçiliği konusunun modern literatürde daha çok dikkate alınıp klasik literatürde beyan edildiği halinden daha çok sorun olarak görülmesi sanayi devriminden sonraya tekabül etmektedir. Zira insanlık gelişen teknolojidenden her alanda istifade ettiği gibi, altının işlenmesinde de istifade etmiştir. Geçmişte daha çok rayiç paraların mübadelesiyle ilgilenen kuyumcular günümüzde daha çok ziynet eşya satımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sektörde gelişen teknolojinin kullanılması, meydana gelen örfün kendi işleyişi içerisinde değerlendirilmesini zaruri hale getirmiştir.

İşçilik konusunun üç farklı boyutu vardır. Bunlardan biri, eskiden olduğu gibi günümüzde de uygulanan el işçiliğidir. İkincisi, yüksek maliyetlerle elde edilen işçilik makineleridir. Son olarak şahısların veya firmaların ürettiği bazı modellerin patentli olmasıdır. Aslında geçmişte sadece el emeği olarak kabul edilen altın işçilik sektörünün günümüzde farklı işgücü bileşenlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar atölye işvereni, işçi (sanatkâr) ve ayarevidir. Atölyeci, perakende esnafına altın satmakta, sanatkâr ise atölyenin ürün yelpazesini oluşturmaktadır. Ayarevi ise üretilen ve üretime sunulan altınların ayar ölçümlerini yaparak bir yönüyle taraflar arasındaki güveni tesis etmektedir. Ayarevlerine olan güvenin sarsılmaması için kuyumcu odalarına büyük görev düşmektedir. Kuyumcu odalarının atölyeleri denetlediği gibi ayarevlerini de denetlemesi gerekir. Ayrıca kuyumcu odalarının üretim için hurda altın alımlarında atölyeleri standart milyeme geçmeye teşvik etmesi de oldukça önemlidir. Bu da hem kurumlar arası haksız rekabete engel olacak hem de adaletli alışverişi sağlayacaktır.

İlgili unsurlar dikkate alınarak altın işçiliği konusu iki merhalede ele alınacaktır. İlk olarak fıkıh literatüründe altın işçiliğinin incelendiği başlıklar beyan edilecek, ikinci olarak ise konunun fikhî değerlendirmesi yapılacaktır.

Fıkıh literatüründe işçilik konusu ise iki şekilde ele alınmaktadır. İlk olarak altın işçiliği yapmak üzere sanatkârla yapılan icâre veya istisnâ' sözleşmeleri; ikinci olarak sanatkârın işlediği altının satıma sunulması ve bu altınların hukuki mahiyeti dikkate alınmak suretiyle, sarf akdinde altın işçilik ücretinin bedellere yansıtılması değerlendirilecektir. Her iki şekilde tartışılması gereken temel konu sanatkârın emeğine karşılık ödenecek ücretin altın cinsinden ödenip ödenemeyeceğidir. Sarf akdinde altın işçiliğinin bedellere yansıtılmasının ele alındığı bu bölümde konu, aşağıdaki şemada ifade edileceği şekilde incelenecektir:

فعلى ما قلناه من قول أكثر أصحابنا امتنع دعوى الإجماع في تحريم ربا الفضل بوجه من الوجوه وهذا مقتضى صنع أبي الحسين المحاملي رحمه الله فإنه ذكر مسألة ربا الفضل في مسائل كتاب الأوساط الذي صنفه في مسائل الخلاف بين الشافعي وسائر الفقهاء ولو كانت عنده إجماعية لم يذكرها لكننا بحمد الله تعالى مستغنون عن الإجماع في ذلك بالنصوص الصحيحة الصريحة المتظاهرة كما قدمته وأقول إن شاء الله تعالى وإنما يحتاج إلى الإجماع في مسألة خفية مسندها قياس أو استنباط دقيق والله أعلم.

1. Altın İşçiliğinin İcâre ve İstisnâ' Akdiyle İlişkisi

1.1. Altın İşçiliğinin İcâre Akdiyle İlişkisi

Altın işçiliğinin icâre akdiyle ilişkilendirilmesi, atölyeci ile kuyumcunun arasındaki münasebetin hizmet sözleşmesi olarak telakki edilmesinden kaynaklanır. Bu akitte kuyumcu elindeki hurda altınları üretmesi için atölyeciye verir. Atölyecinin işçilik karşılığı alacağı ücret ve üretime konu olan altınlar peşinen ödenir.

Fakihler icâre akdini bedel karşılığında menfaatin satımı olarak tarif etmektedirler. *Mecelle'*de icâre, "Mâlum bir menfaati, mâlum bir ivaz karşılığında satmaktır" şeklinde tanımlanmıştır.⁷ Mal ve hizmetin ücret karşılığı kiralınması mahiyetindeki işlemler "icâre akdi" başlığı altında incelenmiştir.⁸ Bu tanımlara göre altın işçiliği, atölye ile kuyumcu arasında hizmet sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Üzerinde işlem yapılması için verilen altın, müste'cerun fih; atölyeci, ecîr-i müşterek; kuyumcu ise müste'cîr veya müstekrîdir. İcâre akdi, taraflar

⁷ *Mecelle-i ahkâm-ı adliyye* (İstanbul, 1979), md. 405.

⁸ Ali Bardakoğlu, "İcâre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Nisan 2020), 379.

açısından lâzımdır (bağlayıcı), tek taraflı olarak bozulamaz. Akdin bozulması ancak ikâle ile mümkündür.⁹ Burada ecîr-i müşterekle yapılan icâre akdiyle istisnâ' akdi arasında benzerlik olduğu ifade edilebilir. Fakat hukuki işlem olarak iki akit arasında farklı yönler vardır. İstisnâ' akdinde 'ayn (mal/hammadde), işçilikle (amel) birlikte satılmakta; icârede 'ayn (mal) müşteriden (müste'cîr), işçilik işçidendir (ecîr).

İcâre akdi hakkındaki bu genel bilgiler çerçevesinde altınların bu akde konu olması sahihtir. Nitekim bu husus klasik fıkıh literatüründe ele alınmış ve cevâzi yönünde hüküm beyan edilmiştir.¹⁰ Tabiatıyla hem altının ribevî olması nedeniyle beyan edilen hükümler hem de icâre akdine mahsus şartların ifa edilmesi şart koşulmuştur. Bu çerçevede Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihler altının işlenmesi için hizmet sözleşmesi yapılmasını ittifakla kabul etmektedirler. Buna göre, işlenen altın miktarının belli olması, altın üzerinde gerçekleştirilecek işçiliğin vasıflarının tam olarak belirlenmesi ve işçilik karşılığında ödenecek ücretin net olarak bilinmesi gerekmektedir.

Ribevî olan altının bu akde konu olması bir yana, esas problem olarak görülen nokta işçilik ücretinin altın olarak ödenip ödenmeyeceği konusudur. Hanefî ve Hanbelî fukahaya göre bedel olarak verilen altın ve işlenmiş olan altının eşit olması şart değildir. Zira sanatkâra teslim edilen altının içerisinde hem işlenecek altın hem de sanatkârın emeğine karşılık olan işçilik ücreti bulunmaktadır. İtibar yoluyla bedelin bir kısmı altına karşılık olarak kabul edilir, diğer kısmı ise işçilik ücreti olarak kabul edilir.¹¹ Mâlikî ve Şâfiî fakihlere göre bir altının işlenmesi üzere icâre akdi kapsamında iş/hizmet akdi yapmak, işlenen altın ve ödenen ücretin farklı cinsler olması kaydıyla câizdir. Onlara göre ödemenin aynı cinsten yapılması durumunda eşitlik şartı ifa edilmediği için fazlalık ribâsı meydana gelecektir. Her ne kadar Mâlikî ve Şâfiîler ayrıntıda farklı düşünceler de Hanefî ve Hanbelî fakihlerin beyan ettiği

⁹ Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes'ud Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi'-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 4/222; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 5/278; "İcâre", *Mv. F.* (Kuveyt, ts.), 1/271.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 3/52-53; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebûsât* (Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1993), 14/47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/194; Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî Sâvî, *Bülğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik el-ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî ale'ş-Şerhi's-sağîr* (Riyad: Dâru'l-Meârif, 1986), 3/55; Muhammed İliş Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Mısrî, *Minahü'l-celîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1989), 4/504; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992), 4/317; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 7/137-138; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/52-53; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 4/9; Mansur b. Yûnus Buhûtî, *Keşşâfü'l-kanâ' an metni'l-İknâ'* (Riyad: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/252-253.

¹¹ Şeybânî, *el-Asl*, 3/52-53; Serahsî, *Mebûsât*, 14/47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/194; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kanâ' an metni'l-İknâ'*, 3/252-253.

üzere altının işlenmesi için icâre akdinin caiz olduğunu ifade etmektedirler.¹² İki görüş arasındaki en önemli fark işçilik ücretinin altın bedeline altın cinsinden dâhil edilip edilmemesi hususudur.

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions/Hey'etu'l-muhasebe ve'l-muraca'a li'l-me'âyîri's-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye) faizsiz finans standartları da altın işçiliği üzerine icâre yapmanın caiz olduğunu ifade etmektedirler. Standart maddesi ise şu şekildedir: "Altın işçiliği üzerine icâre akdi kurmak câizdir. Bu akitte altın, hizmet alan müşteriden (müste'cîr) sağlanırken, işçilik atölyeci (ecîr) tarafından yapılır. Kurulan icâre akdinde ücret vadeli olabileceği gibi peşin de olabilir. Ayrıca işçiliği yapan tarafa (ecîre) ödenecek ücretin altın olması da câizdir."¹³ Standart maddesi bu şekliyle Hanefî ve Hanbelî fakihlerin görüşleriyle örtüşmektedir.

Görülmektedir ki klasik dönem fakihleri açısından sanatkârın altın üzerinde gerçekleştirdiği işlem icâre akdi kapsamında değerlendirilmiştir. İşçiliğin bir bedel gerektirmekte olduğu herkes tarafından kabul edilmekle beraber, bu işçilik bedelinin mübadeleye konu olan altın cinsinden ödenip ödenmeyeceği hususu ise geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışmalıdır. Sektör temsilcilerinin ifadelerine göre kuyumcular ve atölyeciler uzun bir dönem işçilik ücretlerini ürettikleri ürünün dışında bir para birimiyle tahsil etme yoluna gitmişlerdir. Fakat ortaya çıkan yüksek enflasyon, işçilik ücretlerinin bedel olan altınlara dâhil edilmesi zaruretini doğurmuştur.

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da atölyeci tarafından önceden üretilmiş altınların kuyumcu ile mübadele edilmesi esnasında ücret olarak ödenen altına, işçilik ücretinin altın olarak ilave edilmesidir. İşin başında müşterinin kendi hurda altınlarını atölyeciye yeniden üretmesi için teslim etmesi ve bu işçilik için ücretin bedele altın olarak dâhil edilip edilmemesi konusu açıklanmıştır. Fakat mübadele şeklinde yapılan bir akdin icâre akdine kıyas edilerek, ücret olarak ödenen altının yeni altından fazla olabileceği konusuna kimi İslam hukukçuları itiraz etmişlerdir. Konunun ayrıntısı çalışmanın kendisinden hazırlandığı doktora tezine¹⁴ havale edilmekle beraber, itiraz gerekçelerine işaret etmek isabetli olacaktır. Sarf akdinin icâreyle birlikte kurulmasının mümkün olmadığı beyan edilmiştir. Şöyle ki,

¹² Sâvî, *Hâşiyeti's-Sâvî*, 3/55; İliş, *Minahü'l-celîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl*, 4: 504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl*, 4/317; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 7/137-138; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/83-85 Mâverdi konuyu şöyle ifade eder:

والوجه الثاني: أن يضمه بمثل وزنه من جنسه وبأجرة صياغته مثل أن يكون وزنه مائة مثقال من ذهب وهو مصوغ فيضمنه بمائة مثقال ذهب وبأجرة صياغته. وهل يجوز أن تكون الأجرة ذهباً أم لا؟ على وجهين: أحدهما: لا يجوز حتى تكون ورقاً لئلا يفضي إلى الربا والتفاضل في الذهب بالذهب، والوجه الثاني: وهو أصح أنه يجوز؛ لأنه بدل من الصياغة والعمل الذي لا يداخله الربا ولو دخله الربا إذا كان ذهباً لدخله الربا وإن كان ورقاً لأنه لا يجوز أن تباع مائة دينار بمائة دينار ودرهم كما لا يجوز أن تباع مائة دينار ودينار.

¹³ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions AAOIFI, *el-Me'âyîru's-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye* (Manama: Hey'etu'l-muhasebe ve'l-muraca'a li'l-me'âyîri's-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye, 2017), std. no. 57/5/3/4, 1336.

¹⁴ Yusuf Erdem Gezgin, *Altın Mübadele İşlemleri: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme*, ed. Necmettin Kızılkaya (İstanbul: İktisat Yayınları, 2020), 164.

yasak (menhiyyün anh) ve emredilen (me'mûrun bih) iki hükmün bir akitte toplanması câiz değildir. Zira sarf akdinde bedeller peşin olmalıyken icârede durum bu şekilde değildir. Örneğin, bey' ve selef/selem akitlerinin aynı anda yapılması câiz değildir ama ayrı ayrı yapılmalarında herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim sarf ve icâreyi bir arada düşünmek câiz değil, ayrı ayrı yapılmaları ise meşrûdur.¹⁵

1.2. Altın İşçiliğinin İstisnâ' Akdiyle İlişkisi

İşçilik bedelinin istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi, icâre akdi kapsamında incelenmesinden farklı bir boyuta sahiptir. Zira icâre akdinde hammadde müşteriye, emek sanatkâra aitken; istisnâ' akdinde hem hammadde hem de emek sanatkâra aittir.

Günümüzde altın işçiliği konusunun tip akitlerden istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi muhtemel sûret, hammadde olan altının üreticiye ait olduğu durumdur. Atölyeci kendine ait altınları, siparişler doğrultusunda üretmekte ve müşteriye teslim etmektedir. Müşteri olan kuyumcu da yeni altınların bedelini sipariş teslimi esnasında altın veya farklı bir para birimiyle ödemektedir. Bu işlem gömlek dikmesi için terziye verilen siparişe benzemektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen bu akdin istisnâ' olarak değerlendirilmesi mümkündür.

İstisnâ' akdinin fakihlerin çoğunluğuna göre bey' olmadığı, aksine vaad olduğu¹⁶ ve her iki bedelin siparişin teslim zamanında ödenmesi durumu göz önüne alındığında vadeli işlemde söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Buna göre atölyeci siparişi teslim eder, kuyumcu da hurda altınları teslim eder ve akit peşin yapılmış olur. İlk etapta yapılan sözleşme ise sarf akdini yapmak üzere muvâ'adedir. Bedellerin teslimi esnasında meydana gelen akit ise peşin gerçekleştirilmiş olan sarf akdidir.

Buraya kadar beyan edilen akdin istisnâ' olduğu kanaatine iki gerekçe ile itiraz edilmektedir. İlk itiraz noktası, sipariş verilen ve buna karşılık bedel olarak ödenen şeyin her ikisinin de altın olmasıdır. Dolayısıyla siparişin hazırlanma sürecinde geçen süre nesîe ribâsına neden olmaktadır. Kural olarak istisnâ' akdinde bedel para cinsinden olmamak kaydıyla istisnâ' malı (masnu') altın olabilir.¹⁷ Özellikle Hanefîlere göre ta'yîn ile te'ayyun etmeyen şeyler istisnâ' ve selem akdine konu

¹⁵ Sâlih b. Zâbin Merzûkî, "Ticâratü'z-zehab fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, I/9 (1996), 190; Ayrıca konunun metodolojik yönü için bk. Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati Şâtübî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde (Beyrut: Dâru İbn Affân, 1997), 3/467-476.

¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970), 6/118.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/214; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004), 3/222; Ebü'l-Kâsım Muhammed b Ahmed b Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2013), 177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/225; Mansur b. Yûnus Buhâtî, *Şerhu münteha'l-irâdât* (Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1993), 2/89.

olmazlar.¹⁸ Ayrıca bu akitte nesîe ribâsından başka borcun borç karşılığında satım yasağı da (بيع الكالي بالكالي) ihlal edilmektedir. İkinci itiraz ise bu alışverişin sipariş akitlerinden olan istisnâ' olmamasıdır. Çünkü atölye aldığı siparişler dışında kendine has ürünler üretip bunları satışa hazır bekletmektedir. Bu şekilde yapılan mübadele istisnâ' değil bilakis sarf akdidir ve altın olarak ödenen işçilik ücreti fazlalık ribâsıdır.¹⁹

Karadâğî de Hanefilere göre selem ve istisnâ' akitlerinin ayrı olduğunu ifade ederek altın işçiliğinin istisnâ' akdi kapsamında câiz olacağını beyan eder. O, fıkıhın genel ilkeleri çerçevesinde günümüz problemlerine alternatif çözümler getirmeyi teklif eder. Hanefilerin istisnâ' akdini, "işin başında icâre, sonucunda ise bey" olarak tarif ettiklerine dikkat çekerek, bedelin sonradan verilmesini caiz kabul etmektedir. Bu görüşünün İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyım'ın (v. 751/1350) "ziynet eşyalarının metâ' olduğu" icthadlarına da en yakın görüş olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Karadâğî altın işçiliğinin istisnâ' akdi kapsamında ele alınması için dört maddelik bir öneri sunar. İfade edilen bu şartlar sağlandıktan sonra ona göre bedelin vadeli veya taksitli olması meşrûdur. Önerileri şöyledir:²⁰

1. Taraflar kendi talepleri ve miktarlar konusunda anlaşmalıdırlar.

2. İstisnâ' akdinin taraflarını güvene alacak bir müessese kurulmalıdır. Bu kurum taraflar arası anlaşmazlıkları gidermeli ve tarafların istisnâ' akdinin şartlarını sağlamalarını temin etmelidir.

3. Ayrıca işçiyle (atölyeci) üretimi talep eden firma sahibi arasında da bir kurum olmalıdır. Bu kurum da işçiden aldığı ürünlerin kontrolünü sağlayacaktır.

4. Aracı kurum, müşterisi olan firma adına altınları teslim almaya vekil kabul edilecek ve hakiki kabz gerçekleşmiş olacaktır.

Karadâğî'nin konu hakkındaki ifade ettiği öneri ve kanaatleri piyasadaki mevcut uygulamaları tip akitlerden bir benzeri çerçevesinde incelemeye dönük olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu önerilerinin mevcut uygulamalardan da oldukça uzak olduğu söylenebilir. Zira altın sektöründe işlem yapan kurumların çoğalması gerçekleştirilen işlemlerin peşin yapılamaması gibi birçok sorunu beraberinde getirecektir. Ayrıca Hanefilerin istisnâ' akdini selemden ayırmaları çerçevesinde belirtilen bu kanaat, gerçekte Hanefilerin görüşleriyle örtüşmemektedir. Zira Hanefiler, bedelin para olmaması şartıyla altınlarda istisnâ' akdini kabul ederler. Onlara göre istisnâ' akdinde bedeller para cinsinden olursa, ister istemez bedellerden biri vadeli ödenecektir. Dolayısıyla nesîe ribâsı söz konusu olacaktır. Kuyumcu

¹⁸ Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 2003), 7/9.

والرابع عشر أن يتعين المسلم فيه بالتعيين فلا يصح السلم في الدراهم والدنانير وتقدم، في التبر روايتان.

¹⁹ Orhan Çeker'den naklen, bk. Mehmet Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk* (Ankara: Hayat Yayınları, 2018), 308.

²⁰ Ali Muhyiddîn Karadâğî, *Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zehab ve'l-fidda* (Cidde: Buhûsu Nedveti'l-Bereke, 2013), 153, 159-160.

hurda altınları peşin olarak ödese bile, atölyeci üreteceği altınları peşin veremeyecektir. Sipariş malının vadeli olması akdin tabiatıyla ilgilidir. Zira akit esnasında bedellerden en az biri vadelidir.

Burada altın işçilik bedelinin altın cinsinden verilmesini caiz kabul edenlere göre (Hanefî ve Hanbelîler), işçilik ücretinin altın milyemine dâhil edilmesiyle alakalı *değirmenci hakkı* (قفيز الطحان)²¹ konusu gündeme gelmektedir. Buna göre atölyecinin işçilik ücreti, kendi ürettiği altın cinsinden verilmekte olduğu ve bunun da câiz olmayacağı iddia edilebilir. Kanaatimizce bu iddia isabetli değildir. Çünkü bu yasak kapsamında işçilik ücretinin sanatkârın kendi emeği olan maldan ödenmesi yasaklanmıştır. Altın işçiliğinde ise sanatkârın emeği kendi üretimi olan altınlardan değil, bilakis hurda altınlardan ödenmektedir.

Makalenin bu aşamasına kadar olan kısımda ifade edilen işçilikle alakalı değerlendirmeler altın üzerinde ilk defa gerçekleştirilen işçilik ve bu işlemin ücretiyle ilişkilidir. İcâre ve istisnâ' akitleri kapsamında işçilik ücreti ödenmiş ve halen piyasada tedavül eden altınlarla alakalı olarak fukahânın kanaatleri ise şimdi ele alınacaktır.

2. Altın İşçiliğinin Sarf Akdiyle İlişkisi

Altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik ücretinin (icâre veya istisnâ' akdi kapsamında) altının hukuki mâhiyetiyle bağlantılı olarak mübadelelerde bedellere yansıtılması değerlendirilmelidir. Bu kapsamda iki görüş ortaya çıkmaktadır:

İlk görüşe göre altınların hukuki mâhiyeti paradır ve işçilik farkının bedellere yansıtılması câiz değildir. İkinci görüşe göre, altının hukuki mahiyeti metâdır ve atölyelerin altın üzerinde gerçekleştirdikleri işçilik ücreti mübadelelerde bedellere yansıtılabilir. Bu görüş de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. İlk görüş sahipleri sadece zekâtan muaf olan ziyet eşyasının metâ' olduğunu belirterek sadece ziyet eşyalarında işçilik ücretinin altın olarak veya farklı para birimiyle ödenmesini caiz kabul etmişlerdir. İkinci görüşü dile getirenler, altın üzerinde gerçekleştirilen işçiliğin bir emek olduğunu ve bu emeğin işçilikli altına karşılık verilen semenden hissesinin varlığını tartışmaksızın, altının hukuki olarak metâ' vasfını haiz olduğunu

²¹ Değirmenci ölçüğü/hakkı, Hanefî ve Şâfiîlere göre haram olarak kabul edilmektedir. Değirmencinin un öğütme ücretinin, öğüttüğü undan verilmesi yasaklanmıştır. Mâlikî, Hanbelî ve Zahirîlere göre yasağı bildiren hadis, hükme medar olarak kabul görmemiştir. Bk. Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2011), 161-162. Hanefî fukahâ içerisinde yasağın örfe dayalı olduğunu, dolayısıyla değişebileceğini dile getirenler bulunmaktadır. Örneğin, Belh Hanefileri, yöresel olarak bu şekilde ödeme durumunun çok yaygın bir örf olması nedeniyle kaffuz't-tahhân gibi muamelelerin istihsanen câiz olabileceğini dile getirmektedirler. Bk. Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l- muhtâr şerhu Tenviru'l ebsâr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992), 5/280.

ön planda tutmaktadırlar. Kısacası ribevî mallardan altın için yeni bir çerçeve çizmektedirler. Dolayısıyla onlara göre konu işçilik ücretinin bedele altın olarak yansıtılıp yansıtılmayacağı konusundan bağımsız ele alınmıştır.

2.1. Altın İşçilik Ücretinin Sarf Akdinde Bedellere Yansıtılmasının Câiz Olmadığı Görüşü

İlk olarak altının her çeşidiyle para olduğunu ifade eden klasik dönem fakihlerine göre, mübadelelerde işçilik ücreti bedellere ilave edilmemelidir. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, Zâhirî, Câferî ve Zeydî fakihlerin içerisinde bulunduğu cumhur fukahâyâ göre altın mübadelelerinde eşitlik şartına riayet edilmediği için işçilik farkı caiz değildir.²² Cumhuriyetin bu görüşünün gerekçesi altının bütün çeşitleriyle (külçe/para/ziynet eşyası) para olmasıdır. Mezheplerin konu hakkındaki ortak delilleri şu hadistir:

Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini bildirdi: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misliyle ve peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse ribâyâ girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir."²³ Altının farklı cinslerle mübadelesinde eşitlik şartının olmadığı naslarda belirtilmiştir. Bu konuda emvâl-i sitte hadisinin devamında Hz. Peygamber'in (s.a.), "...Bunların cinsleri ayrı olursa peşin olmak şartıyla, istediğiniz gibi satış yapınız"²⁴ beyanları delil olarak kabul edilmiştir.

İşçilikli altınların mübadelesinde fukahânın genel kanaati işçilik farkının bedellere dâhil edilmemesi şeklindedir. Fakat mezhepler bazı durumlara mahsus olmak üzere işçilik bedeliyle alakalı bazı özel durumlar zikretmektedirler. Bu özel durumların önemli numuneleri Mâlikî mezhebinde net şekilde görülmektedir. Örneğin, telef edilmiş işçilikli altının tazmininde işçiliğe itibar edilmelidir.²⁵

²² Serahsî, *Mebûsât*, 14/11; Burhanüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyetü'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2004), 3/81; Zeynülâbidîn b. İbrahim İbn Nüceym b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmi, 2000), 6/210; Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükrem) es-Saîdî Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî 'alâ şerhi Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994), 2/141; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyê 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/43; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/83; Muhammed İbn Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/369; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/47; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/253; Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1934), 7/436; Ebî Ca'fer Muhammed b. el-Hasen Tûsî, *Kitâbü'l-hulâf* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmi et-Tabiatu li-Cemaatü'l-Müderrişin, 2000), 2/19; Hüseyin b. Ahmed Seyyâğî, *er-Ravdu'n-nadîr şerhu mecmû'ü'l-fıkhi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l-Cil, ts.), 3/228.

²³ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Musâkât", 82.

²⁴ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Musâkât", 81 Hadisin lafzı şöyledir:

فإذا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم، إذا كان يدا بيد.

²⁵ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Kâdî Abdülvehhâb, *el-İşrâf ulâ nûketi mesâ'ili'l-hilâf* (Beyrut, 1999), 2/527. Metin şöyledir:

Bunun dışında altının hemcinsiyle mübadelesinde az miktarda eksiklik ve fazlalığın eşitlik şartını bozmadığı belirtilmektedir. Mâlikîlere göre eşitliğin bozulmadığı söylenen üç şekil vardır. Bunlardan ilki, mübadelenin sarf olarak değil de mübadele yoluyla²⁶ yapıldığı durumudur. Bu madde için bazı ön şartları vardır.

1. Mübadele ağırlıkla değil sayıyla yapılmalı ve altınların sayısı yediden az olmalıdır.

2. Fazlalık veya eksiklik sayılarda değil sadece ağırlıkta olmalıdır.

3. Ayrıca bu fazla veya eksik ağırlık miktarı, mübadele yapılan altınların altıda birine denk veya daha az olmalıdır.²⁷

Mâlikîlerin beyan ettiği bu şartlar şu örnekle daha iyi ifade edilecektir: 60 gram olan 6 tane altınla 69 gram olan 6 tane altının değiştirilmesi câizdir. Ancak toplamda 60 gram olan 6 tane altınla, toplamda 71 gram ağırlığındaki 6 adet altın mübadele edilemez. Çünkü bu altınlar sayıyla mübadele edildiği halde iki bedel arasındaki fark 1/6'dan fazladır.

Altının hemcinsiyle mübadelesinde az miktarda eksiklik ve fazlalığın eşitlik şartını bozmadığı ikinci şekil, mübadelenin seferde yapılıyor olmasıdır. Şöyle ki, ham altını olan yolcu bunu para olarak bastırmak için fazlalık ödeyebilir. Çünkü burada bir zaruret söz konusudur. Üçüncü durum ise yanında bozuk parası olmayıp yiyecek alacak olan kişinin verdiği altının üstünü alması durumudur.²⁸

Mâlikîlerin istisna olarak ortaya koydukları bu ictheadların genel kurala herhangi bir etkisi bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca onların bu görüşleri, işçiliğe itibar edilme konusundan öte, zaruret ilkesiyle alakalıdır. Yoksa Mâlikîlere göre de altınların hemcinsiyle mübadelesinde işçiliğe itibar edilmemektedir. Literatürde Mâlikîlerin işçilik ücretine mutlak olarak cevaz verdiği iddiaları tartışılmış ve bu

مسألة: المصوغ من الذهب والفضة لا يجوز بيعه بشيء من جنسه إلا مثلاً بمثل، وزناً بوزن. خلافاً لمن أجاز المفاضلة بينهما قدر قيمة الصنعة وبعض شيوخ المخالفين يحكي هذا عنا، فإذا وافقنا أصحابهم عليه وقد دفتوه في كتبهم ومسائلهم في الخلاف. قالوا: أتمم تجردون مذهبكم وإلى الله عز وجل الشكوى من غلبة الجهل. ودليلنا قوله - صلى الله عليه وسلم - : (لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا مثلاً بمثل ولا تشفوا بعضها على بعض). وحديث ابن عمر لما قال له: إني أصوغ الذهب وأبيعه بأكثر من وزنه فأستفضل قدر عمل يدي فيها، وقال: (الدينار بالدينار والدرهم بالدرهم لا فضل بينهما هذا عهد نبينا إلينا وعهدنا إليكم). ولأنه ذهب بذهب كالمسبوك بالمسبوك، والمصوغ بالمصوغ. ولأن زيادة قيمة الصنعة إنما يراعى في الإنفاق لا في المعاضات كجودة الجنس.

²⁶ Mâlikîler, diğer fukahâdan farklı olarak ribevî malların mübadelesini sınıflandırmaktadırlar. Onlara göre ribevî malların farklı cinslerle mübadelesi *sarf*; aynı cinsler birbirleriyle değiştirilip bu değişim sayıyla yapılır ve mübadele de tartıyla yapılırsa *murâtaledir*. Bk. Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, 3/2; Sâvî, *Hâşiyeti's-Sâvî*, 3/63.

²⁷ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsil ve's-Şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li mesâilil-müstahrece* (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 6/442-444; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, 3/41; Ahmed b. Cânim Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beirut: Darü'l-Fikr, 1995), 2/73-74.

²⁸ Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, 2/73-74.

iddiaların gerçeği yansıtmadığı, cevaz verilen işçiliğin sadece zarûreten bu üç meseleyle sınırlı olduğu beyan edilmiştir.²⁹

Şâfiî mezhebinde de altın-altın mübadelesinde işçiliğe itibar edilmediği görülmektedir.³⁰ Fakat Şâfiîlere göre işlenmiş altının telef edilmesi halinde tazmin edilmesi gerekmektedir, tazmin esnasında ise işçilik ücretinin bedele dâhil edilmesi gerektiği beyan edilmektedir. Bu yönüyle Mâlikîlerle aynı kanaate sahiptirler.³¹ Günümüzde bazı çalışmalarda Şâfiî mezhebinde işçilik ücretinin mübadelelerde bedellere yansıtılmasının câiz olduğu ifade ediliyorsa da³² bu bilgi mezhebin temel kaynaklarındaki açık ifadelerle örtüşmemektedir. Hanefî mezhebinde ise altın gibi ribevî malların tamamında telef edilen işçilik tazmin edilmez. Hak sahibi isterse altının telef edilmiş halini talep eder, isterse o ürünün mislini talep eder.³³

Altın işçiliğinin bedellere yansıtılmasıyla alakalı Farfûr, Karadâğî, Abdullah b. Beyye, Sâlih el-Merzûkî ve Takî el-Osmanî gibi İslam hukukçuları altının para olmasını gerekçe göstererek işçilik ücretinin altın olarak ödenmesinin fazlalık ribâsına neden olduğunu ifade ederler.³⁴ Suudi Arabistan fetva konseyinde bulunan ve genel olarak İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Kayyım'ın (v. 751/1350) görüşleri doğrultusundan görüş beyan eden İbn Bâz, Abdurrezzâk Afîfî, Abdullah b. Ğadyân ve İbn Kuûd gibi İslam hukukçuları işçilik ücretinin altın olarak ödenmesiyle alakalı farklı kanaatlere sahiptirler. Onlara göre altın hemcinsiyle mübadele edildiği zaman

²⁹ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdülberr en-Neme'rî İbn Abdülberr, *İstizkâr* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 6/350; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/83-84.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1990), 3/35; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 10/83-85.

³¹ Cüveynî, *Nihâyeti'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Dârü'l-Minhâc, 2007), 7/188.

³² Bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihalî* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 129, 328.

³³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/188.

[تنبيه] النقصان أنواع أربعة: بتراجع السعر، وبفوات أجزاء العين، وبفوات وصف مرغوب فيه كالسمع والبصر واليد والأذن في العبد والصبغة في الذهب والبيس في الخنطة وبفوات معنى مرغوب فيه. فالأول: لا يوجب الضمان في جميع الأحوال إذا رد العين في مكان الغصب. والثاني: يوجب الضمان في جميع الأحوال. والثالث: يوجب الضمان في غير مال الربا نحو أن يغصب حنطة فعفنت عنده أو إناء ففث في يده فصاحبه بالخيار إن شاء أخذ ذلك نفسه ولا شيء له غيره، وإن شاء تركه وضمنه مثله تفاديا عن الربا. والرابع: هو فوات المعنى المرغوب فيه في العين كالعبد المحترف إذا نسي الحرفة في يد الغاصب، أو كان شابا فشاخ في يده يوجب الضمان أيضا هذا إذا كان النقصان قليلا أما إذا كان كثيرا فيخير المالك بين أخذه وتركه مع أخذ جميع قيمته... إلخ.

³⁴ Muhammed Abdullatîf Farfûr, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye", *MMFİ* 3/3 (1986), 1717; Abdullah b. Beyye, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye ve teğayyur kıymeti'l-umlât", *MMFİ* 3/3 (1986), 1855; Ali Muhyiddin Karadâğî, "Tezebzübü kıymeti'n-nukûdi'l-verakiyye ve eseruhü 'ale'l-hukûki ve l-iltizâmâti alâ dav'ı kavâidi'l-fikhi'l-İslâmî", *MMFİ* III/5 (1988), 1785; Muhammed Takî el-Osmânî, *Fikhü'l-büyyû' 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a me'a tatbîkâtihî'l-mu'âsıra mukârinen bi'l-kavâinini'l-vaz'ıyye* (Karaçi: Mektebe Maârifü'l-Kur'an, 2014), 2/716; Muhammed Takî el-Osmânî, "Mes'eletü teğayyuri kıymeti'l-umle ve rabtuhâ bi kâimeti'l-es'ât", *MMFİ* III/5 (1988), 1851; Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fi ehemmu suverihâ ve ahkâmihâ", 179, 191.

işçilik ücreti bedele dâhil edilmemelidir. Fakat altının farklı para birimleriyle mübadelesinde işçilik ücreti ödenebilir.³⁵

İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin aldığı kararda altın işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi caiz değildir. Zira altının hemcinsiyle mübadelesinde işçilik ücretinin bedellere dâhil edilmesi fazlalık ribâsına neden olacaktır.³⁶ Bu görüşte olan fukahâ, İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın bir sonraki başlıkta ifade edilecek görüşlerini eleştirmektedirler. Eleştirilerin ortak noktası ise icmâ olduğu iddia edilen bir konuda bu iki fakihin farklı görüş beyan etmeleridir. Suudi Arabistan Heyeti Kibârî'l-'Ulemâ üyelerinin büyük çoğunluğu da bu iki fakihin görüşlerini eleştirmiş ve selef fukahânın görüşlerine göre fetva vermişlerdir.³⁷ Kral Abdülaziz Üniversitesi İslam İktisadı Araştırma Merkezinin yayına hazırladığı dergi heyetinden naklen Refik Yûnus el-Mısrî ise konu hakkında şunları dile getirmektedir: *Dünyada kuyumculuk sektörü %5 paya sahiptir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın görüşleri ise sadece bu sektörü ilgilendirmektedir. Bu görüş doğrultusunda fetva vermek, hileyle para temini yapmak isteyenlere kapı aralayacaktır. Dolayısıyla sedd-i zerîa kapsamında bu görüş reddedilmelidir.*³⁸

Ülkemiz İslam hukukçularının çoğunluğu da altının hemcinsiyle mübadelesinde işçiliğin fazlalık ribâsına neden olduğu görüşündedirler. Eğer işçilik ödenecekse altın dışında bir para birimiyle bu miktar ödenmelidir.³⁹ Çünkü onlar konuyu klasik literatürde beyan edilen hükümler doğrultusunda ele almaktadırlar. Ayrıca işçilik ücretlerinin belirlenme süreçlerinin subjektif olduğu gerekçesiyle işçilik ücretlerinin caiz olmadığı da dillendirilmektedir.⁴⁰ Halbuki işçilik ücretleri,

³⁵ Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ (Riyad, 1999), 466; Abdulmuttalib Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye (Suâl ve Cevâb)* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2008), 129-130.

³⁶ "Karâr bi ş'e'n ticarati'z-zeheb", *MMFİ* (ts.), 191.

³⁷ Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ, 466; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye (Suâl ve Cevâb)*, 129-130; Muhammed b. Abdülaziz Müsnid, *Fetâvâ İslâmiyye li ashâbi'l-fadîleti'l-ulemâ simâhati's-Şeyh Abdülaziz b. Bâz ve fadîleti's-Şeyh Muhammed b. Sâlih b. 'Useymin ve fadîleti's-Şeyh Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn idâfeten ile'l-lecneti'd-dâime ve karârâtü'l-mecma'i'l-fikhî* (Riyad, 1993), 2/359-360; Kral Abdülaziz Üniversitesi, İslam iktisadı dergisi araştırma heyetinden naklen bk. Refik b. Yûnus Mısrî, "Ahkâmü bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda", (1997), 47.

³⁸ Mısrî, "Ahkâmü bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda", 47. Mısrî'nin heyet ile kimleri kastettiği konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat bu çalışmada ilgili açıklamalar, onun aktarımı çerçevesinde nakledilmektedir.

³⁹ Bilmen, *İstîlâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 6/91-92; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, 328; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2011), 113-114; Haydar Cengiz, *İslâm'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk* (İstanbul, ts.), 9; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016), 187; İsmail Özsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", *Fikhi Açılan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, (2012), 119-120, 127; Ayrıca bk. H. Yunus Apaydın, "Müzakere", *Fikhi Açılan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, ed. Halit Çalış (2012), 151; Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 126-127; Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, 319. Çetin, bu eserinde günümüzde İslam hukukçularıyla bireysel görüşmelerini ve e-mail yazışmalarını nakletmektedir. Bunlar arasında Hayrettin Karaman, Halil Güneç, Hamdi Döndüren, Orhan Çeker, Hasip Asutay ve Servet Bayındır bulunmaktadır.

⁴⁰ Özsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", 117.

kuyumcu odaları ve derneklerinin denetimindedir ve TSE 7000 standartlarına uygundur. İlgili düzenlemelere göre işçilik ücretleri büyük oranda standartlaşmıştır.⁴¹ Bu da aslında işçiliğin objektif standartlara sahip olduğunu göstermesi yönüyle yeterlidir. Fakat bazı fantezi ürünlerin işçiliği standart dışı kalmıştır. Bunun da standart hale gelmesini düşünmek realiteyle örtüşmemektedir. Zira farklı örneği olmayan, sınırlı sayıda ve belirli dönemlerde üretilen altınlar için de işçilik standardının olması ihtimal dâhilinde değildir.

2.2. Altın İşçilik Ücretinin Sarf Akdinde Bedellere Yansıtılmasının Câiz Olduğu Görüşü

Altın işçiliğinin mübadelelerde bedellere yansıtılması konusunda beyan edilen kanaatlerden ikincisine göre altın işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi câizdir. Bu görüşte olan fakihler iki grupta incelenecektir. Her iki grubun ortak kanaati, işçilikli altınlarda işçilik ücreti ribâ değildir. İlk grupta bulunan fukahaya göre sadece ziynet eşyası olan altınların hukuki mâhiyeti metâ' olduğu için işçilik ücretinin altın olarak bedele yansıtılması fazlalık ribâsı olarak değerlendirilmemektedir. İkinci gruba göre günümüzdeki bütün altın çeşitleri metâ'dır. Dolayısıyla mübadelelerin hiçbirinde ribâ söz konusu olmamaktadır. Çalışmanın bu aşamasında ilk önce sadece ziynet eşyası olarak üretilen altınların metâ' olduğunu ifade eden fakihlerin kanaatleri ele alınacak, sonrasında altın çeşitleri arasında ayırım yapmaksızın bütün altınların metâ' olduğunu ifade eden fakihlerin görüşleri değerlendirilecektir.

Ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğu görüşü sadece Hanbelî doktrin içerisinde mevcuttur. Açık ifadelerle olmasa da ilk olarak İbn Kudâme'nin dile getirdiği bu görüş,⁴² süreç içerisinde İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Kayyim (v. 751/1350) tarafından açıkça beyan edilmiş ve teorik zeminde tartışılmıştır. Buna göre kadınların kullandığı ve cumhur fukahâya göre zekâta tabi olmayan ziynet eşyaları para cinsinden olmayıp metâ'dır. Dolayısıyla bu altınların mübadelesinde ribâ (fazlalık ve nesîe) söz konusu değildir.⁴³ Onlar, altın mübadelelerini düzenleyen

⁴¹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, 373.

⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/252-253; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni İbn Müflih, *Kitâbü'l-furû'* (Beirut, 2003), 6/294; Alâuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman Merdâvî, *el-İnsâf fi marifeti'r-râcih ani'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmam Ahmed* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 5/14. Buhûtî, eserinde konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

(وجوز الشيخ بيع مصنوع مباح) الاستعمال (كخاتم ونحوه) بيع بجنسه بقیمته حالا، جعلاً للزائد) عن وزن الخاتم (في مقابلة الصنعة) فهو كالأجرة. (وكذا جوزه) أي بيع خاتم بجنسه بقیمته (نساء ما لم يقصد كونها ثمنًا) فإن قصد ذلك لم يجز للنسب وقال الشيخ (وما خرج عن القوت بالصنعة كنسب) ككلا (فليس بربوي، وإلا) أي وإن لم يخرج عن القوت (فجنس بنفسه فيباح خبز بخریسة) على اختيار الشيخ والمذهب ما يأتي من أنه لا يصح. (وفي المعنى والشرح: وإن قال للصانع: صنع لي خاتماً وزنه درهم وأعطيتك مثل زنته، وأجرتك درهمان فليس ذلك بيع درهم بدرهمين قال أصحابنا وللصانع أخذ الدرهمين أحدهما في مقابلة فضة الخاتم، والأخر أجرة له) ، في نظير عمله وحزم بمعناه في المنتهى.

⁴³ Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşķilet* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1996), 2/622-632; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'in an Rabbi'l-âlemin* (Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2002), 3/407; Alaaddin Ebi'l-Hasen b. Muhammed Ba'li,

nasların mutlak olduğunu, celî kıyas ile takyîd edildiğini ifade etmektedirler. Konuyu teoriden pratiğe taşınması yönüyle hocasından önce İbn Kayyım'ın görüşlerine incelemek isabetli olacaktır. Daha sonra İbn Teymiyye'nin görüşleri izah edilecektir. İbn Kayyım konuyu açıklama sadedinde şöyle der:

“Mutlak olan naslardan takyîd edilen bazı konular, arâyâ akdi⁴⁴ ve kullanımı mübah olan ziynet eşyalarının mübadelesindeki işçilik farkıdır. İşçiliğin câiz olmadığını ifade edenlerin gerekçesi fazlalık ribâsıdır. Fazlalık ribâsının yasaklanmasının nedeni sedd-i zerîa'dır. Sedd-i zerîa sebebiyle haram olan bir hüküm râcih maslahat (üstün nitelikli fayda) ile mübah kılınabilir. Çünkü sedd-i zerîa ile haram kılınan bir şey makâsîd yorumuyla haram kılınan şeyden daha hafiftir. Ayrıca altın kaplar ve erkek ziynet eşyaları gibi kullanımı meşru olmayan eşyaların hem kendi cinsiyle hem de başka cinslerle mübadelesi caiz değildir. Dolayısıyla işçiliğe de itibar edilmez.... Şayet altının üzerindeki emek, yüzük kaşı, ziynet eşyaları ve silah motifleri gibi sanatkâr elinden çıkmışsa sağduyu sahibi hiç kimse bunları aynı ağırlıktaki işlenmemiş altınla değiştirmez. Bu akl-ı selime aykırı bir davranıştır. Ayrıca emeğe saygısızlıktır. Hikmet sahibi olan Şârî' Teâlâ kullarını böyle bir şeyle yükümlü tutmaktan münezzektir. Din de insanların buna olan ihtiyacını görmek suretiyle işlenmiş altınla hurda altının mübadelesini yasaklamamaktadır...”

İbn Kayyım bu açıklamaların akabinde ziynet olarak işlenmiş altınların farklı bir para birimiyle takas edilerek işçilik ücretinin bu şekilde tahsil edilmesine de karşı çıkar ve bu durumun insanları şeriâtın istemeyeceği meşakkatlere katlanmasına sebebiyet vereceğini iddia eder.⁴⁵

İbn Teymiyye ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğunu ve bunların mübadelesinde eşitlik şartının olmadığını naslar çerçevesinde değerlendirmektedir. Altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik ücretinin, altın olarak bedele dâhil edilmesinin câiz olmadığına delil getirilen ve İbn Teymiyye'nin cumhur fukahadan farklı şekilde yorumladığı naslardan birisi şu hadistir:

Fudâle b. Ubeyd (r.a.): Ben Hayber günü boncuk ve altın dizili bir gerdanlığı 12 dinara satın aldım, yalnız altınların 12 dinardan daha ağır olduklarını anlayınca, durumu Hz. Peygamber'e (s.a.) sordum. Bunun üzerine O (s.a.) “Altınlar ayrıca tartılmadıkça satın alınmaz” buyurmuştur.⁴⁶

el-Ahbâru'l-İlmiyye mine'l-İhtiyârâtî'l-fıkhiyye li şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye (Riyad: Daru'l-Âsime, t.y.), 188; Merdâvî, el-İnsâf fi marifeti'r-râcih anî'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmam Ahmed, 5/14. Merdâvî, ziynet eşyası olan altınların mübadelesi konusunda İbn Teymiyye'nin görüşlerini şöyle ifade eder:

الخامسة: الذهب والفضة داخلان، على الروايات كلها. فيحرم التفاضل فيهما مطلقا. على الصحيح من المذهب. وعليه الأصحاب، إلا أن الشيخ تقي الدين - رحمه الله -، جوز بيع المصوغ المباح بقيمته حالا. قلت: وعمل الناس عليه. وكذا جوزة نساء، ما لم يقصد كونها ثمنا. قال: وإنما خرج عن القرب بالصنعة. فليس بربوي، وإلا فجنس بنفسه. فيباح خبز بخرصة. وجوز الشيخ تقي الدين - رحمه الله - أيضا بيع موزون ربوي بالتحري للحاجة.

⁴⁴ Belli miktarda kuru hurmanın tahminen aynı miktardaki taze hurmayla değiştirilmesine 'arâyâ denir. Bk. Halit Ünal, "Arâya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Nisan 2020), 337.

⁴⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3/405-406.

⁴⁶ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Musâkât", 90; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Sülemi Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebir*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Buyû", 32. Hadisin lafzı şöyledir:

Başka bir lafızla, Hz. Peygamber'e, Hayber günü içerisinde, altınla bağlanmış kıymetli taşlar bulunan bir gerdanlık getirdiler. Gerdanlığı bir adam yedi veya dokuz dinara satın aldı, Rasûlullah (s.a.): "Olmaz, altınla taşların arasını ayırmadıkça (câiz değil)" buyurdu. Satın alan adam: Ama ben sadece taşı istedim, dedi. Hz. Peygamber (s.a) yine: "Hayır, onların arasını ayırmadıkça olmaz" buyurdu.⁴⁷

Bu rivayetlerin yorumunda İbn Teymiyye şunları söyler: ...Gerdanlık parçalara ayrılınca, bedel olan altınla eşit olmadıkları anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), gerdanlığın bir bütün halinde satılmasını yasakladı. Çünkü semen olan altının, yapışık olan altından (gerdanlık) az olabilme ihtimali vardır. Anlaşılan o ki, gerdanlık hadisinde, bir miktar altının aynı miktar altınla ve inci ilavesiyle mübadelesi söz konusudur. Bu ise câiz değildir. Şayet kişi hammadde altın miktarını biliyorsa, maksadı da eşit miktardaki altınların değiştirilmesi ise, semen olan altın da bitişik haldeki altından daha fazlaysa böyle bir işlemin faizle alakası olamaz. Nasıl ki saf altının düşük ayarlı altınla takasında, taraflardan birinin verdiği fazlalık, katkı madde miktarına tekabül ediyorsa burada da aynı husus geçerlidir. Hem işlemdaki amaç, muhtelif ağırlıktaki dirhemleri değiştirmek değildir. İşlenmiş altınla hurda altının değiştirilmesinde de böyle bir şeye ihtimal yoktur. Sonuç olarak bedellerin farklı ağırlıklarla mübadelesinin câiz olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁸

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerinin birbirine paralel olarak geliştiği görülmektedir. Neticede onlara göre kullanımı mubah olan ziyinet olarak işlenmiş altınlar para olmayıp metâdır ve mübadelelerinde ribâyâ konu olmazlar.

Ziyinet eşyalarıyla alakalı yukarıdaki değerlendirmeleri yapan İbn Teymiyye ayrıca altın paraların üretimi için işçilik ücreti ödenmesini kabul etmemektedir. Buna göre para basım görevinin devlete ait olduğunu belirterek bunun karşılığında işçilik ücreti almasının caiz olmadığını söyler. Devlet işçilik ücretini hazineden öder.⁴⁹

Altının üretim amacı ve zekâtla olan bağlantısını dikkate alan İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim netice olarak kullanımı mubah ve Hanefiler dışında kalan cumhur fukahânın zekâtтан muaf kabul ettiği altınların para olmadığını dile getirerek bu altınlarda işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılmasının meşru olduğunu savunmaktadırlar.⁵⁰

Görüşleri ayrı ayrı değerlendirilen İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim'in delilleri şu şekilde maddeleştirilebilir:

عن فضالة بن عبيد: اشتريت يوم خير فلاة باثني عشر ديناراً ، فيها ذهب وخرز ففصلتها ، فوجدت فيها أكثر من اثني عشر ديناراً ، فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : لا تباع حتى تفصل.

⁴⁷ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Dimaşk, 2009), "Buyû", 13. Hadisin lafzı şöyledir:

وفي لفظ : أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم أتى بقلادة فيها ذهب وخرز ابتاعها رجل بتسعة دنانير أو سبعة دنانير فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينه وبينه فقال : إنما أردت الحجارة . فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينهما" قال : فرده حتى ميز بينهما.⁴⁸

⁴⁸ Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ* (Riyad: Mecma' melik Fahd li tabâati'l-mushafi'ş-şerîf, 2005), 29/453.

⁴⁹ Buhûti, *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*, 2/232.

⁵⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 29/453; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ílâmü'l-muvakkâ'in*, 3/405-407.

1. İhtiyaç ve zorluğu kaldırma: Toplum, ziynet eşyalarına ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç olan ziynet eşyalarının kullanımı caiz olduğu için üretimi de caizdir. Neticede üreticiye işçilik miktarı kadar fazlalık vermek ribâ değildir. Akı başında hiç kimse ücretsiz olarak üretim yapmaz ve müşteri de böyle bir şeyi kabul etmez. Bu hususa 'arâya satışı örnek verilmektedir. Zira 'arâya satışında ağaçtaki yetişmiş bir miktar yaş hurma ile bir miktar kuru hurmanın değişimindeki fazlalığa insanların maslahatı için cevaz verilmiştir.

2. Kadınların asli ihtiyaçları kapsamında değerlendirilerek zekâtta muaf olan bu altınlar metâdır. Zekât hükmüne kıyasla ziynet eşyalarının metâ' olduğu sonucu kuvvetlenmektedir. Metânın satımında ise nesie ve fazlalık ribâsı meydana gelmemektedir. Ziynet eşyası dışında kalan altınların ribevî oldukları konusunda ise hiçbir ihtilaf yoktur.

3. Telef edildiği takdirde tazmini gereken işçilik değerinin sarfta da değer ifade etmesi gerekir. Evvel emirde gerçekleştirilen işçilik, icâre akdi kapsamında değerlendirildiğinde işçilik ücreti altın olarak ödenebildiği gibi önceden üretilip satışa sunulan işçilikli altınların sarfında da -icâre akdine kıyasla- altın işçilik ücreti altın olarak bedellere yansıtılabilir.

4. Sahabeden ziynet eşyalarının sadece farklı cinslerle satılacağı veya sadece gramı gramına eşit satılacağı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mevcut nakiller semenlerle alakalıyken ziynet eşyalarıyla alakalı değildir.

5. Hile kapsamında beş felse on felse satımına cevaz verenlerin işçilik miktarı fazlalığı ribâ olarak görmeleri samimi değildir. Şeriatımız ise bu şekilde hileli alışverişlere cevaz vermediği gibi, mevcut emeğin göz ardı edilmesine de cevaz vermemektedir.

Maddeler halinde değerlendirilen bu gerekçeler genel olarak eleştirilmiştir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'ın bu iddialarına şu cevaplar verilmiştir:

1. İlk olarak naslardaki 'âm ifadelerin celî kıyasla tahsisi meselesidir. İbn Kayyim naslarda *zeheb* lafzıyla ifade edilen genel ('âm) yasağı, 'arâya satışındaki ibahaya kıyasla tahsis etmektedir. Nassın genel manasının celi kıyasla tahsisi⁵¹ mümkün olsa bile, gerdanlık hadisindeki⁵² ifadelerin açık beyanları bu tahsise engel olmaktadır. Zira naslarda işçilikli altının da yasak kapsamında olduğu belirtilmektedir. İbn Kayyim, gerdanlık hadisinde belirtilen yasağın taşlarla ilişkili olduğunu ve işçilikle alakalı nas bulunmadığını beyan eder ki bu iddia da isabetli değildir. Çünkü Ubâde'nin (r.a.) Muâviye'ye (r.a.) karşı çıktığı konu, tam olarak

⁵¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Uşûl* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 1/141; Ebu Hamid Hucetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselâm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 89.

⁵² Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Musâkât", 90; Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebir*, "Buyû", 32.

işçilik farkıdır. Dolayısıyla nasta sınırları belli bir konunun fasit kıyasla tahsisi mümkün değildir.⁵³

2. Altının işlenerek metâyâ dönüştüğü iddiası ise naslarla örtüşmemektedir. Naslardaki değerlendirmeler her çeşit altın için geçerlidir. Zira naslarda altın çeşitleriyle alakalı bir ayırım söz konusu değildir.⁵⁴

3. Telef edilen işçiliğin tazmini konusu sarf veya satım akdi değildir. Çünkü telef eden veya gasp eden kişi kusurlu olduğu için bunu tazmin etmesi gerekir. Eğer satım veya sarf akdini telef edilen işçiliğin tazmini konusuna kıyas edilecek olursa bu durumda asıl (mekîsun aleyh) ve fer' (mekîs) arasında illet birlikteliğinin tespiti mümkün değildir. Aynı şekilde konunun zekât konusuna kıyası da uygun değildir. Çünkü cumhurun zekâttaki kanaatleri nisapla alakalıdır. Zekât konusunda belirtilen hüküm ribâ ile irtibatlandırmak doğru değildir.⁵⁵

4. Sahabenin konuyla alakalı uygulamasının olmadığı iddiası da doğru değildir. Çünkü konunun içerisinde Hz. Ömer, İbn Ömer, Ubâde, Ebu'd-Derdâ gibi birçok sahabeden (r.a.) yapılan nakiller İbn Kayyım'ın bu iddiasının isabetsiz olduğunu göstermektedir.

5. İcâre akdinde mal/ücret bir taraftan, işçilik ise diğer taraftandır. Bir diğer deyişle icâre akdinde menfaatin satımı söz konusudur. Dolayısıyla icâre akdi bey' değildir ve işlenmiş altının sarfında ise icâre akdinden bahsedilemez. Kuyumcuyla akit yapan müşteri icâre akdi yapmamaktadır.⁵⁶ Maddeler halinde ifade edilen bu görüşler İbn Kayyım'ın eleştirilerine günümüz İslam hukukçularının çoğu tarafından verilen cevaplardır.⁵⁷

Reşid Rıza (v. 1935), Abdullah Draz (v. 1958) ve Senhûrî'ye (v. 1971) göre de işçilikli altınların mübadelesinde fazlalık ribâsı meydana gelmemektedir. Çünkü insanların bu çeşit altınlara ihtiyaçları vardır ve bunların üretimi için ücret ödenmesi zaruridir.⁵⁸ Dolayısıyla bu bedelin altın olarak bedellere yansıtılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

⁵³ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", I/9, 183-186.

⁵⁴ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", I/9, 187-189.

⁵⁵ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", I/9, 190.

⁵⁶ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", I/9,190; burada ifade edilmesi gereken bir diğer husus, yasak (menhiyyün anih) ve emredilen (me'mûrun bih) olan iki hükmün bir akitte toplanabilecek olmasıdır. İşçiliğin icâre akdi kapsamında değerlendirilmesi de Merzûkî'ye göre bu çerçevede değerlendirilmelidir. Örnek olarak bey' ve selef akitlerinin aynı anda yapmak câiz değilken, ayrı ayrı yapılması câzdir. Nitekim sarf ve icâreyi bir arada düşünmek câiz değilken, ayrı ayrı mülhaza edilebilir. Bk. Şâtübî, *el-Muwâfakât*, 3/467-476.

⁵⁷ Modern dönem araştırmacılarından Kandîl, bu hususları müstakil olarak incelemiş ve çalışmasında yer vermiştir. Esasında onun ifade ettiği hususlara İbn Kayyım yukarıda tek tek cevap vermiştir. İtirazlar için bk. Mücâhid Hişâm Selîm Kandîl, *es-Semeniyye ve münâsebetuhâ li ahkâmî'z-zeheb ve'l-fidda fi'ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (Hartum: Câmîatu'l-Kur'ani'l-Kerîm, 2003), 44-46.

⁵⁸ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr* (Kahire: Dâru'l-Mârife, 1990), 3/9; Abdürrezzâk Ahmed Senhûri, *Mesâdiru'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arâbî, 1997), 3/148-152, 160-163. Abdullah Draz'ın kanaatini Reşid Rıza kendi tefsirinde nakletmektedir.

Günümüzde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşüne binaen altın işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılmasına cevaz verenler arasında Abdullah Süleyman el-Menî bulunmaktadı. O, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerini isabetli bulmakta ve aynen nakletmektedir.⁵⁹

Karadâğî ise sadece tarihi eser değeri olan altınların mübadelesinde bu görüşü tercih etmektedir. Ona göre, tarihi eser altınların değeri piyasada tedavül eden altınlardan çok fazladır. Dolayısıyla eşit olarak gerçekleştirilecek mübadeleler haksızlıklara neden olacaktır.⁶⁰ Karaman, Ateş, Paçacı ve Aktepe' ye göre de külçe ve sarrafiye altınlar hariç, işçilikli altınlar metâdır. Buna göre işçilik farkı fazlalık ribâsı değildir.⁶¹

Ürdün Fetva Heyeti'nin (Meclisu'l-İftâ) almış olduğu karara göre işçilik ücreti olarak altın cinsinde fazlalık ödemek câizdir. Onlar bu kararlarını dört maddeyle gerekçelendirmektedir:

1. Kullanımı mubah olan işçilikli altın, sanatkârın altın üzerindeki emeği nedeniyle semeniyet vasfını yitirmiş ve metâ' olmuştur. Metâ' vasfına sahip olan altınların fazlalıkla satımı câizdir.

2. İşçilikli altın ham altından değer olarak daha üstündür. Dolayısıyla fazlalık olan altın, ribâ kapsamında değildir.

3. İnsanlar arasında yaygın olan bu uygulamaya karşı çıkmak insanların yararına olan işleri engellemek ve sanatkârın emeğini inkârdır.⁶²

4. Naslarda para olan altın kastedilmektedir. Dolayısıyla işçilikli altın nassın kapsamında değildir.⁶³

Mısır Fetva Heyeti de (Dâru'l-İftâ) işçilikli altının metâ' olduğunu kabul etmektedir.⁶⁴ Ürdün Fetva Heyeti ve Mısır Fetva Heyeti'nin kararlarında aynı gerekçeler beyan edilmektedir.⁶⁵ İlgili fetva heyetlerinin kararları her ne kadar İbn

⁵⁹ Abdullah b. Süleyman Menî, "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *MMFİ* 9/1 (1996) 93; Abdullah b. Süleyman Menî, "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleleri* (Konya, 2016), 575-576.

⁶⁰ Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda", 124.

⁶¹ İslâm Hukuk Profosörü Hayrettin Karaman'ın İnternet Sitesi, "Soru-(154) Altın alış-verişi nasıl olmalıdır?" (18 Şubat 2019); Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Ufuklar Neşriyat, 1988), 1/481; İshak Emin Aktepe, *Katılım Finans* (İstanbul: TKBB Yayınları, 2017), 60.

⁶² Esasında bu aşamada hiçbir fakih sanatkârın emeğini inkâr etmemektedir. Karşı çıkılan husus sanatkârın emeğinin karşılığı olan bedelin altın cinsinden ödenip ödenemeyeceği hususudur. Ne var ki dile getirilen bu gerekçe sebebiyle tarafların aldanmadan ve şeriâtın genel yasakları çerçevesinde yapmalarının imkanı hususunda asıl ifade edilmesi gereken konular arka planda kalmıştır.

⁶³ aliftaa, "Kararat meclisi'l-iftâ" (18 Şubat 2019), karar metnini imzalayan heyetin başında, Kâdî'l-kudât İzzeddin el-Hatîb et-Temîmî (v. 2008) bulunmaktadır.

⁶⁴ Dâru'l-İftâ'i-Mısriyye, "el-Feteva" (18 Şubat 2019).

⁶⁵ Konuyla ilgili araştırma esnasında şu hususla karşılaşmıştır: Ürdün fetva heyetinin işçilik ücretinin altın bedellerine altın olarak yansıtılmasının cevazı konusundaki kararına muhalif olarak kanaatimizce

Kayyım'ın görüşleriyle büyük oranda örtüşse de İbn Kayyım son maddede ifade edilen hususa değinmemektedir. Nitekim son maddede ifade edilen "nasta para olan altının kastedildiği" iddiası isabetli değildir. Zira nasta altın, *zeheb* (الذهب) kelimesiyle beyan edilmiştir. Bu ifade ise genel (âm) bir ifadedir. Kısacası *zeheb* kavramı kullanıldığında altının her çeşidi anlaşılabilir. Yoksa sadece para olan altının kastedildiği iddiası sübjektif bir yorum olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda verilen cevaplarda beyan edildiği üzere hem gerdanlık hadisi hem de sonraki dönemdeki sahabe uygulaması bu şekildeki bir gerekçelendirmenin isabetsiz olduğunu göstermektedir.

Ziyet eşyalarının kendi cinsi mukabilinde satımında fazlalık ribâsının meydana gelmeyeceği görüşü, bu görüş çerçevesindeki cevaplar ve delillerin ifade edilmesinden sonra İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın bu altınların vadeli mübadelesi konusundaki görüşleri açıklanmalıdır. Zira bu konuda günümüz İslam hukukçularının farklı kanaatleri bulunmaktadır. Öncelikle İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'dan nakledilenler, sonrasında bu nakiller hakkındaki farklı değerlendirmeler incelenecektir.

Ziyet eşyalarının kendi cinsi mukabilinde satımında fazlalık ribâsının meydana gelmeyeceği beyan eden İbn Teymiyye bu altınların vadeli mübadelesinde nesîe ribâsının da söz konusu olmadığını beyan eder.⁶⁶

Aynı kanaate olan İbn Kayyım ise bu görüşünü şöyle beyan eder: "... *Bu tür altın mübadelelerine 'ya öde ya arttır' şeklindeki cahiliye ribâsı da karışmamaktadır. Elbette cahiliye ribâsı, ticaret mallarının vadeli satımına karışabileceği gibi işlenmiş altının vadeli satımına da karışabilir. Bunun zaman zaman meydana geleceğinde de kuşku yoktur. Lakin insanlara bu kapıyı kapatırsak 'borçlanma' denilen mefhum ortadan kalkar ve iktisadi hayat son derece zarar görür...*"⁶⁷

heyet üyelerinden birinin verdiği bireysel ve kurul kararından bağımsız bir cevap olduğu düşünülen ve işçilik ücretinin altın bedellerine yansıtılmasının caiz olmadığı şeklindeki kanaat için Bk. alifftaa, "Kararat meclisi'l-iftâ" (18 Şubat 2019).

⁶⁶ Ba'lı, *el-Ahbârü'l-İlmiyye mine'l-İhtiyârâti'l-fıkhiyye li şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, 188; Merdâvî, *el-İnsâf fi marifeti'r-râcih ani'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmam Ahmed*, 5/14. Ba'lı'nın ifadesi için bk.

يجوز بيع المصوغ من الذهب والفضة بجنسه، من غير اشتراط التماثل، و يجعل الزائد في مقابلة الصنعة، سواء كان البيع حالا او مؤجلا، ما لم يقصد كوتها ثمنا.

Merdâvî'nin ifadesi için bk.

الخامسة: الذهب والفضة داخلان، على الروايات كلها. فيحرم التفاضل فيهما مطلقا. على الصحيح من المذهب. وعليه الأصحاب، إلا أن الشيخ تقي الدين - رحمه الله -، جوز بيع المصوغ المباح بقيمته حالا. قلت: وعمل الناس عليه. وكذا جوزة نساء، ما لم يقصد كوتها ثمنا. قال: وإنما خرج عن القرب بالصنعة. فليس بروي، وإلا فجنس بنفسه. فيباح خبز بخرمسة. وجوز الشيخ تقي الدين - رحمه الله - أيضا بيع موزون روي بالتحري للحاجة.
⁶⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3/407.

يوضحه أن الخلية المباحة صارت بالصنعة المباحة من جنس الثياب والسلع، لا من جنس الأثمان، ولهذا لم تجب فيها الزكاة، فلا يجري الربا بينها وبين الأثمان كما لا يجري بين الأثمان وبين سائر السلع، وإن كانت من غير جنسها، فإن هذه بالصناعة قد خرجت عن مقصود الأثمان، وأُعِدَّت للتجارة، فلا محذور في بيعها بجنسها، ولا يدخلها "إما أن تقضي وإما أن تُرثي" إلا كما يدخل في سائر السلع إذا بيعت بالثمن الموجل، ولا ريب أن هذا قد يقع فيها (3)، لكن لو سُدَّ على الناس ذلك لسُدَّ عليهم باب الدَّيْن، وتضرروا بذلك غاية الضرر.

Nakledilen bu görüşlere rağmen günümüzde İslam hukukçuları içerisinde farklı yorumların olduğu görülmektedir. Nitekim Abdullah Süleyman el-Menî' zinet eşyası olan altınların mübadelesinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in sadece bedeller arasında işçilik miktarı kadar bir fazlalığın câiz olduğunu, bu altınların vadeli satışlarının câiz olmadığını ve bu iki âlime böyle bir görüş isnat etmenin isabetsiz olduğunu beyan eder. el-Menî'nin bu görüşünün temel gerekçesi, nasların altın mübadelesini sarih bir şekilde beyan etmesi ve bu nasların umum ifade eden kalıplarla nakledilmesidir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ise sadece işçilikli olan altınların üretimi karşılığında sanatkârın alacağı fazlalığın ribâ olmadığını beyan etmektedirler. Dolayısıyla bu iki âlimin nesîe ribâsına cevaz verebileceği düşünülemez.⁶⁸ Bu görüşe muhalif olarak günümüz İslam hukukçularından Refik Yûnus el-Mısırî şu açıklamayı yapar: *İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'a göre işçilik nedeniyle zinet eşyası olan altınlar ribevî mallar kapsamından çıkmış ve ticaret metâi (urûz/sil'a) olarak kabul edilmektedir. Ribevî mallar kapsamında olmayan şeylerin fazlalıkla ve vadeli satılmaları caizdir.*⁶⁹ Bu çalışmanın kanaati de (yukardaki nakillerden de anlaşılacağı üzere) Refik Yûnus el-Mısırî'nin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerine yaptığı yorumun isabetli olduğu yönündedir. Zira el-Menî'in açık ifadeler karşısında ifade ettiği yorum ve bu yorumun gerekçesi isabetli olmayıp sübjektiftir. Çünkü hem İbn Teymiyye'nin hem de İbn Kayyim'in eserlerinde bu ifadeler sarâhaten beyan edilmektedir. Şayet onların zinet eşyası olan altınların vadeli mübadelesine câiz demedikleri iddia edilecek olursa bu iddianın şu gerekçeyle temellendirilmesi daha isabetlidir: Onlar zinet eşyalarının salt vade içeren ve bedellerden birinde fazlalık olmayan bir mübadeleyi câiz görürler. Örneğin karz akdinde mislî malın aynı miktardaki mislî bir malla vadeli değişimi söz konusudur ve bu değişim apaçık nesîe ribâsıdır. Halbuki geri ödenecek bedel miktarı artırılmadıkça karz akdi câizdir. Dolayısıyla onlara göre bedellerde fazlalık içermeyen vadeli satışların câiz olduğu ifade edilebilir.

Klasik dönemde fıkıh literatüründe ifade edilmeyen, modern dönemde ise bazı İslam hukukçuları tarafından beyan edilen görüşe göre altınlar bütün çeşitleriyle paralık vasfını kaybetmiştir. Bu görüş sahipleri ribânın illeti konusunda Mâlikîlerin mutlak semeniyet görüşünü kabul etmektedirler. Esasında Mâlikîler, altında ribâ illeti olarak semeniyeti kabul ettikleri halde altının bütün çeşitlerinde ribânın meydana gelebileceğini de beyan ederler. Bu yönüyle ilgili görüş sahiplerinin Mâlikîlerin ribânın illeti konusundaki görüşlerini kabul edip etmedikleri de tartışmalıdır. Ayrıca Mâlikîlerin altının bütün çeşitlerinde ribânın meydana geleceği şeklindeki görüşleriyle ribânın illeti konusundaki görüşleri çelişmemektedir. Zira onlara göre illetin semeniyet olması altın dışındaki paralarda ribânın tahakkukuyla

⁶⁸ Menî', *Bahs fi'z-zehab fi ba'z hasâisih ve ahkâmih*, 1/9 (1996), 93, 576. Benzer bir kanaat için bk. Ahmet Yaman, "Altın Para mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?", *Fıkhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, (2012), 438.

⁶⁹ Mısırî, "Ahkâmü bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zehab ve'l-fidda", 56.

alakalıdır. Yoksa para şeklinde olmayan altınlarda ribânın tahakkuk etmeyeceğiyle ilgili bir görüşleri söz konusu değildir. Altınların semeniyet vasfını kaybettiğini beyan edenler, altının veznî olmasını ve buna göre bütün türleriyle altının ribevî olduğunu da kabul etmemektedirler. Onlara göre altının ribâyâ konu olması, onun paralık vasfına bağlıdır. Para olmayan altın ribevî değildir.⁷⁰

Bu görüşü ısrarla dile getirenler arasında Cengiz Kallek bulunmaktadır. O, altının paralık vasfını yitirdiğini ve günümüzde parayla altın arasında önemli farklar olduğunu iddia etmektedir. Altın ile tedavülde olan paralar arasındaki farkları beyan etmekte ve altının paralık vasfını kaybettiğini ispat etmeye çalışmaktadır. Altının parasal niteliğinin incelendiği birinci bölümde Kallek'in beyan ettiği bu farklar ve bu görüş etrafındaki değerlendirmeler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise bu değerlendirmelere girilmemiştir.⁷¹

Sonuç ve Değerlendirme

Klasik fıkıh literatüründe altın işçiliği ve günümüz altın mübadelelerine yansıması adlı makalemizde konu ilk olarak icâre ile istisnâ' akitleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. İşçilik konusu istisnâ' ve icâre akitleri kapsamında değerlendirildikten sonra bu akitler neticesinde meydana gelmiş işçilikli altının mübadeleleri sarf akdiyle ilişkili olarak incelenmiştir. Bu aşamada ise yukarıda esas beyan edilen görüşlerle alakalı birtakım değerlendirmeler yapılacaktır. Tabiatıyla bu değerlendirme de konunun işleniş sırası esas kabul edilecektir. Bu kapsamda klasik dönem fakihlerinin görüşleri ve bu görüşlerin modern döneme yansımaları ayrıntılı olarak sunulacaktır. Farklı perspektiflerden ele alınan altın işçiliği konusunun,

⁷⁰ İddia sahiplerinin kendi görüşlerini temellendirdikleri muhtemel metodolojik arka planı tespit için bu açıklamalar yapılmıştır. Esasında bu görüş için metodolojik bir tutarlılıktan bahsedilmesi mümkün değildir. Varsayım olarak beyan edilen bu açıklamalar tenkide açıktır.

⁷¹ Kallek'in iddiaları şöyledir:

1. Mübadele aracı olması, parayı altın gibi diğer takas araçlarından ayıran en önemli özelliğidir.
2. Altın standardı sisteminde (Bretton Woods) altının para olduğu düşünülebilir. Fakat günümüz paralarının merkez bankalarından altına dönüştürülme imkânı yoktur. Zira bugün paralar tamamen itibaridir (Fiat Money).
3. Altınların piyasa değeri mevcut para ile belirlenmektedir. Neticede altın, standart değer belirleyici değildir.
4. Para için genel bir makro iktisat politikası aracı olduğunu söyleme imkânı varken, aynı durum altın için ifade edilememektedir.
5. Yukarıda ifade edilen maddelere rağmen dış ticarete kullanılan altın farklı kategorilerde değerlendirilmelidir. Altın dışında başka bir malın üretimi için ithal edilen veya ihraç edilen altın para değildir. Bu altın diğer mallar gibi değerlendirilir. Eğer altın takasta para olarak kullanılıyorsa yani altın bir malın/hizmetin alınmada karşılık olarak ödeniyorsa veya bir malın/hizmetin satımında bedel olarak kabul ediliyorsa, o zaman bu altına "Parasal Altın" (Monetary Gold) denilir.
6. Parasal altın ise rezerv olarak bir değer ifade eder. Neticede bunun para olarak kullanılması genel bir durum olmayıp sadece ifade edilen işlemlerin gerçekleştiği ülkelerin para otoriteleri ve bu otoritelerle işlem yapanları ilgilendirir. Cengiz Kallek, "'Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri' Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleleri* (Konya, 2016), 995.

bunların dışında farklı yönleri de bulunmaktadır. Bu hususları maddeler halinde şöyle değerlendirmek mümkündür:

1. Klasik fıkıh literatüründe altın işçilik ücretinin bedellere yansıtılmayacağı gerdanlık (kılâde) hadisinden istinbat edilmiş bir ictihaddır. Fakat hadiste belirtilen konu işçilikli altından ziyade üzerinde altın dışında kıymetsiz taşlar bulunan gerdanlığın mübadelesidir. Farklı rivayetlerde Fudâle b. Ubeyd (r.a.), taşları gerdanlıktan ayırdığında bedel olan altının gerdanlıktan az olduğunu müşahede etmiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.) durumu anlattığında, akdin feshedilmesi gerektiğini öğrenmiştir. Bu rivayet birçok fakih tarafından işçilikle bağlantılı olarak görülmektedir. Sadece Hanbelî doktrin içerisinde İbn Teymiyye tarafından nassın işçilikle bağlantılı olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca İbn Teymiyye hadiste beyan edilen yasakla alakalı olarak şunları ifade eder: *Eğer bedel olan altın gerdanlıktan fazla olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) bu akdin feshedilmesini emretmeyecektir. Çünkü fazlalık olan altın taşlara karşılık kabul edilecektir.*

İlgili nas üzerinde yorum yapan her iki fukaha grubu işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılması konusunda farklı görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Buna göre klasik fıkıh literatüründe işçilikle alakalı değerlendirmeler, önceden üretilmiş ve farklı kişilerin kullanmaya devam ettiği altınlar konusunda yapılmaktadır. Nitekim delil olarak kabul edilen nasta da durum bu yöndedir. Bu ürünler ikinci sefer satıma konu olduğu takdirde işçiliğe itibar edilmeyeceği belirtilmektedir. Zira bu altın ilk kullanan kişi için üretilmiş ve sanatkâra altın üzerinde gerçekleştirdiği emeğin ücreti ödenmiştir. Dolayısıyla işçilik bedelini ödeyip altını kullanan kişi için ürün üzerinde yapmış olduğu bir işçilikten söz edilemez. Fakat cumhura göre ilk defa üretilen altının işçiliği için sanatkârla iş/hizmet akdi yapmanın câiz olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Buna göre altının hem cinsiyle mübadelesinde işçilik ücretinin bedellere yansıtılmayacağı görüşünün kullanılmış ürünler için geçerli olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

2. Günümüzde kullanılmış olan ve yeniden satışa çıkarılan bu altınlara *kalafat* denilmektedir. *Kalafat*, piyasada az kullanılmış veya vitrinde olup da çizilmiş, sonra temizlenip cilalandıktan sonra yeniden satışa sunulmuş altınlardır.⁷² Kuyumcular bu ürünlere hurda muamelesi yapmayıp işçilik ücreti eklemeksizin has altın miktarına kendi masraflarını ilave ederek satmaktadırlar. Bu konuda günümüzde sarraflar odalarınca belirlenmiş net bir ölçü veya ahlaki bir ilke olmadığından kuyumcu esnafı vicdanıyla baş başadır. Çünkü bu alışveriş esnaf açısından çok kârlıdır. Kuyumcu has milyem hesabıyla aldığı ürünü, ödemediği işçilik ücretini milyem olarak ilave ederek satmakta ve kârını artırmaktadır.

Kalafat olarak satışa sunulan ürünlerde kuyumcu müşteriye sattığı ürünün kalafat olduğunu beyan etmelidir. Müşteriden bedel olarak altın veya farklı para

⁷² Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, 49.

tahsil edilebilmektedir. Bedel olarak alınan şey ister altın olsun ister farklı para birimi olsun işlemin sarf akdi olduğu göz önünde bulundurulmalı ve buna göre işlem yapılmalıdır. Kuyumcu kalafatı hurda altın mukabilinde mübadele ediyorsa kendi masrafları haricinde herhangi bir ücret talep etmemelidir.

3. Altın işleme karşılığında ücret alıp alamayacağını soran bir sanatkâra, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) bu bedelin fazlalık ribâsı olacağı şeklindeki cevabı, fakihler tarafından nakledilmiş fakat hükme medar olarak kabul edilmemiştir. Fukahanın bu rivayete rağmen altın işçiliği sözleşmesinin cevâzı konusunda görüş belirtmeleri Hz. Ömer'den (r.a.) gelen rivayeti bu rivayete tercih ettiklerini düşündürmektedir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) bedelin farklı cins olması kaydıyla bu işin yapılabilmesini beyan etmektedir.⁷³ Kanaatimizce İbn Ömer'in kavlinin ise meslek içerisinde sıkıntılara binaen işin başında bu mesleğin tercih edilmemesine (hazır) dönük olduğu söylenebilir. Zira bir meslek olarak kuyumculuğun câiz olmadığı yönünde herhangi bir görüşle karşılaşmamıştır. Bilakis yapılabilirliğine dönük olarak şartlar ayrıntılı şekilde beyan edilmiştir.

4. Birinci maddede ele alınan konular dikkate alındığında, perakende esnafının atölyelerle icâre akdi kapsamında iş/hizmet akdi yapması câizdir. İşçilik ücretinin icâre akdi kapsamında değerlendirilmesi, yalnızca kuyumcunun atölyeciye verdiği hurda altınlar üzerinde gerçekleştirilen işçilik için söz konusudur. Çünkü hizmet sözleşmesinde (icâre) işlenecek altının müşteriye ait olması gerekmektedir. Ayrıca kuyumcunun ücretini ödediği işçilik bedelini, müşteriden altın olarak tahsil etmesi de caizdir. Nitekim günümüzde müşterinin atölyelerle doğrudan alışveriş yapması mümkün değildir. Kuyumcular atölyecilerin ürettikleri ürünleri müşterilere ulaşmasını sağlaması yönüyle acente gibi işlem yapmaktadır. Dolayısıyla kuyumcunun atölyeciye ödediği işçilik ücretini müşteriden tahsil etmesi câiz olacaktır. İcâre akdi çerçevesinde işçiliğin câiz olduğu ifade edildikten sonra, işçilik ücretinin nasıl ödeneceği konusu tartışmalıdır. Bedel olan altına işçilik miktarı ücretin ilave edilmek suretiyle mübadele edilmesi Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre câiz olduğu ilgili başlıkta ifade edilmiştir. Buna karşılık Mâlikî ve Şâfiîlere göre bu ilavenin fazlalık ribâsı olduğu aynı şekilde beyan edilmiştir. Konuya cevaz vermeyen fakihlerin genel kanaatlerine rağmen zaruret kapsamında olan hâcet gibi genel ilkeler kapsamında işçilik ücretinin altın olarak ödenmesinin câiz olacağı söylenebilir. Zira işçilik ücretinin milyem hesabıyla orijinal milyeme ilave edilmesi akdi gerçekleştiren taraflar açısından birçok faydayı beraberinde getirmektedir. Bu şekilde yapılan alışverişle işçi korunmuş ve ücreti objektif bir hesapla ödenmiş olur. Bazı fakihlerin ifade ettiği bedellerin eşit olarak ödenmesi fakat işçilik ücretinin farklı para birimiyle ödenmesi önerisi naslara fazlaca lafızcı/şekilci bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Eğer kullanımı mubah olan altınlardan bahsediliyorsa ve kadınların kullandığı altınların cumhura göre zekâtтан muaf olduğu da belirtiliyorsa bu takdirde ilgili altınların birileri tarafından üretilmesi gerekmektedir. Üretim için

⁷³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Daru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 2003), 5/477.

sanatkârın ücret alması kadar da doğal bir durum olamaz. Nitekim üretime karşılık altın cinsi veya farklı cinsten ücret ödenmesi konusunda da tartışma yoktur. Dolayısıyla işçilik farkının ribâ olduğunu belirtmek kanaatimizce isabetli değildir.

Kuyumcuların tahsil ettiği işçilik ücretine yapılan itirazlar içerisinde tartışılması gereken bir husus da; müşteriye satılan üründe itibar gören işçiliğin müşterinin kuyumcuya sattığı üründe neden itibar görmediğidir. Aslında yapılan itirazın cevabı açıktır. Şöyle ki, sanatkârın ürettiği altında bir emek söz konusudur ve bu emek kuyumcu yoluyla müşteriye yansıtılmaktadır. Fakat müşteri satın aldığı ürüne ödediği işçiliği kendi adına ödemiştir. Klasik dönem fakihlerinin belirttiği ve itibar edilmeyen işçilik de tam olarak budur. Zira müşteri o emeğin ücretini ödemiş ve kendisi istifade etmiştir. Dolayısıyla ister hurdaya gitsin ister kalafat olarak vitrine konulsun müşterinin elindeki ürün için işçilik ücretinden bahsedilmesi mümkün değildir. Fakat bu ürünü tekrar satışa koyacağı için hurda fiyatından daha iyi bir fiyata satın alması ahlaki bir yükümlülüktür. Kuyumcu odalarının bunu hukuki olarak da bir zemine oturtması lazımdır.

5. Hammadde olan altınların atölyeciye ait olduğu durumlar ise istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmelidir. Kuyumcuların atölyelerden yapmış oldukları alışverişler, çoğunlukla istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilebilir. Zira atölyeci kendi zimmetinde bulunan altınlar üzerinde işçilik gerçekleştirmektedir. Kuyumcunun atölyeye hurda olarak gönderdiği altınlar üzerinde işçilik yapılması ise oldukça azdır. Zira atölyelerin çoğunluğu piyasada ihtiyaç duyulan ürünleri önceden standart olarak üretmektedirler. Bu durumda akdin istisnâ' olarak değerlendirilmesi güçlenmektedir. Atölyeci işçilikli altını kuyumcu adına üretir ve bu altınları işçilik milyemini has altın gramajına ekleyerek satış yapar. Kuyumcu da bedel olarak verdiği hurda altınların has milyemine işçilik fazlalığı kadar altını milyem olarak eklemek suretiyle ödeme yapar. Bu ödeme sırasında bedeller eşit olurken, fazlalık olarak sanatkârın emeği de ödenmektedir. Ödenen işçilik ücreti istisnâ' akdinden doğan işçilik bedeli olarak görülür.

Bu akdin işin başında vadeli bir sarf akdi olduğu ve bedellerden en az birinin vadeli olarak verildiği iddiası için bu çalışmanın ulaştığı kanaat şudur: Kuyumcu, atölyeciden satın almayı, atölyeci de üreteceği altını teslim etmeyi vaad eder. Bu durumda taraflar örfen bağlayıcıdır. Fakat bu bağlayıcılık tarafların anlaşması ve belirli bir tazmin karşılığında iptal edilebilir. Bu da yapılan muamelenin gerçekte tam bir akit olmayıp vaad olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu satış sarf akdinde muvâ'ade olarak değerlendirilmektedir. Sonrasında her iki bedel peşin olarak mübadele edilir. İlgili başlıkta beyan edildiği üzere AAOIFI faizsiz finans standartları içerisinde istisnâ' bedelinin altın olmaması kaydıyla altının istisnâ' akdine konu olabileceği beyan edilmiştir.⁷⁴ İlgili görüşte beyan edilen bedelin altın

⁷⁴ AAOIFI, *el-Me'âyîru's-şer'iyye*, std. no. 57/5/2/1, 2, 3, 1335.

olmaması şartı istisnâ' sözleşmesinin vaad olmayıp akit olduğu görüşü çerçevesindedir.

Kanaatimizce kuyumcu ve atölyeci arasında yapılan iş/hizmet akdi konusunda tip akitlerden birinin şartları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler de bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır. İşçilik ücretinin sanatkâra altın olarak ödenmesiyle alakalı görüşler değerlendirilirken tek bir akdin şartları etrafında yapılan değerlendirmeler akdin esasını görmeye engel olmaktadır. Bu nedenle sarf akdinin genel şartları, yapılan işçiliğin mubah olması, bu işçiliğin objektif kriterlerle fiyatlandırılması ve mübadelelerde tarafların aldanmaması gibi temel prensiplerin teminiyle akdin cevazına hükmedilebilir. Aksi takdirde altın işçiliği konusunu, tip akitler içerisinde belli bir yere konumlandırmak çok da gerçekçi gözükmemektedir. Netice olarak sarf, icâre ve istisnâ' akitlerinde gözetilen genel yasaklar (ribâ, garâr, cehalet vb.) ve bu yasakların ihlalinde meydana gelecek olumsuzlukların bertaraf edilmesi şartıyla yapılan işlemlerin cevazı yönünde görüş beyan edilmesi isabetlidir.

6. İşçilik ücreti ile alakalı olarak Ebu Hanîfe'ye nispet edilen alternatif bir görüş daha vardır. Şöyle ki, işçilikli altın almak isteyen kimse bedel olarak vereceği altının yanında farklı cinsten bir şey de ilave eder, bu da işçiliğe karşılık verilmiş olur.⁷⁵ Bu görüş işçilikle ilgili olmayıp sarf akdinde kabz konusuyla ve sarf akdinin bey' akdiyle beraber gerçekleşmesiyle ilgilidir. Ayrıca bu görüş işçilik ücretinin mutlaka altın dışındaki bir parayla ödenmesiyle de bağlantılı değildir. Zira Hanefilere göre işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi de caizdir. Ebû Hanîfe'den nakledilen görüşün özü aslında şu örnektir: Bir kimse, boynunda yüz dirhem ağırlığında gümüş gerdanlık olan bir cariyeyi bin dirheme satın alsın ve müşteri bedeli teslim etmeden meclis dağılsa akit şöyle mülâhaza edilir: Bin dirhemden dokuz yüz dirhemi cariyenin satış bedeli yüz dirhemi ise gerdanlığa mukabil sarf akdidir. Kabz gerçekleşmediği için sarf bâtul olur fakat bey' veresiye olarak sahihtir.⁷⁶ Yukarıda iddia edilenin aksine bu örnekte bedel miktarında ve bedelin tesliminde sorun bulunmaktadır. Yoksa işçilik bedeli için alternatif bir değerlendirme söz konusu değildir.

7. Bedeller arasında işçilik nedeniyle meydana gelen fazlalığın ribâ olmadığı bu makalenin elde ettiği bir sonuç olmasına rağmen günümüzde atölyecilerle kuyumcular arasındaki bazı işlemlerde birtakım problemler görülmektedir. Bazı atölyeciler kuyumculardan hurda altın alırken üretimde kaybolacak miktar/fire ve hurdanın eskiliğine göre has milyemi belirlemektedirler. Bir diğer ifadeyle atölyeci hem hurdayı alırken bir miktar düşük milyeme almakta hem de satarken işçilik ilave ederek satış yapmaktadır. Bu alışverişe göre atölyelerin iki defa kâr ettiği görülmektedir. Gelen hurda altının bir miktar fire verdiği doğrudur. Nitekim ergime,

⁷⁵ Mustafa Çakır, "Altın ve Gümüşün Kendi Cinsi ile Mübadelesinde Kalite ve İşçilik Farkı Meselesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 57-58.

⁷⁶ Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyetü'l-mübtedî*, 3/82; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/135-138; Zeylaî, *Teb'yînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 4/135. Hidâye'de metin şöyledir:

على قول أبي حنيفة في مسألة وهي ما إذا باع جارية في عنقها طوق فضة زنته مائة بألف درهم حتى انصرف للطوق مائة من ألف فيصير صرفا فيه وتسماعنة للجارية بيجا فإنه لو فسد بترك القبض بطل في الطوق وبيع الجارية بتسماعنة صحيح.

döküm vb. işlemlerde kayıpların olduğu bir gerçektir. Fakat miktarı net bir şekilde belli olmayan fire oranını gerekçe göstermek suretiyle muhtemel bir aldatmaya müsaade edilmemelidir.

8. Hurda veya yeni altın satışlarında ayarevinin büyük işlevi vardır. Ayarevi mübadeleye konu olan altınların milyemini ölçmekte ve tarafların aldatılmasına müsaade etmemektedir. Klasik fıkıh literatüründe ifade edildiği şekliyle “katkı madde miktarı fazla olan altınlar (gâlibu’l-gıṣ), alışım muamelesi” veya “katkı madde miktarı az olanlar (mağlûbu’l-gıṣ), has altın muamelesi” yapılamayacağı görülmektedir.⁷⁷ Çünkü ayarevleri, bedellerdeki bu kapalılığı gidermektedir. Ayrıca altın miktarı az olan ürünlerin hukuki nitelik olarak altın olmadığı ve bunların metâ’ olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getiren fakihler geçmişte olduğu gibi bugün de vardır.⁷⁸ Eğer bedellerin içerisindeki katkı maddesi ve altın oranı net olarak tespit edilebiliyorsa buna göre işlem yapılması câizdir. Eğer alışımın içeriği tam olarak tespit edilemiyorsa bu takdirde çoğunluğa itibar edilmektedir. Şayet altın eşit veya çoksa altın olarak itibar edilir. Aksi durumda ise bu ürünler metâdır ve ribâ hükümlerine tabi değildir.⁷⁹ İlgili görüşler ve bu görüşlerin detayı ilk bölümdeki altının sarfı konusunda işlenmiş olmakla beraber fukahânın genel kanaati, katkı madde miktarı ve altın oranı net olarak bilinmeyen altınların mübadelesinde örfe itibar edilmelidir. Buna göre günümüz İslam hukukçularından Hamdi Döndüren aynı ayarda olan altınların hemcins kabul edilmesini ve bu mübadelelerde eşitlik şartına riayet edilmesi gerektiğini beyan ederler.⁸⁰ Kanaatimizce bu teklif, sektördeki mevcut fiili uygulamalar açısından uygulanabilir görünmemektedir. Zira perakende esnafı atölyeciye gönderdiği hurda altınları ayarlarına göre ayırarak göndermediği gibi böyle bir ayrıma ihtiyaç da duymamaktadır. Çünkü atölye zaten bu hurdaları eriterek takoz haline getirmekte ve bu takozları ayarevine göndererek has altın miktarını öğrenip ona göre işlem yapmaktadır.

Netice itibariyle bugün ayarevlerinin sahip olduğu teknoloji altın içerisindeki katkı madde miktarlarını en ince ayrıntısına kadar tespit edebilmektedir. Dolayısıyla Hanefîlerin ifade ettiği “itibar gâlib-i şayiadır, nadire değildir”⁸¹ kuralını düşük ayarlardaki altına tatbik ederek sonuca ulaşmak isabetli değildir. Tabiatıyla bu kuralın objektif tespit imkânının (ayarevi) olmadığı durumlarda geçerliliğini koruduğu ifade edilebilir.

⁷⁷ Mağşûş maddelerle alakalı bilgi için bk. Gezgin, *Altın Mübadele İşlemleri*, 40-46.

⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 2/300; Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl li şerh-i muhtasari’l-Halîl*, 4/335; Salih Abdu’s-semî’ Âbî, *Cevâhiru’l-iklîl şerhu Muhtasari’l-Halîl* (Beyrut: el-Mektebetü’s-sekâfiyye, ts.), 2/16; Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, 10/397; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/355; Buhûtî, *Keşşâfü’l-knâ’ an metni’l-İknâ’*, 3/261-262.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 5/196; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 5/267.

⁸⁰ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, 328.

⁸¹ *Mecelle-i ahkâm-ı adliyye*, md. 42. Arapçası, القليل كالمعوم / القليل ملحق بالعدم olarak ifade edilir.

9. Altın işçiliğinin bir emek olduğu, bu emeğin kıymet verilmeye değer olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Üretildikten sonra eskimemiş ve yıpranmamış hatta tasarruf amacıyla alınıp kasada saklanan ürünleri kuyumcular geri alırken işçilik israfına dikkat etmelidirler. Fiziki olarak herhangi bir yıpranmaya maruz kalmamış işçilikli altınlar tekrar üretime gönderilmeden değerlendirilmeli, hatta bu ürünlerdeki emeğe saygı olarak hurda fiyatından daha yüksek bir fiyata alınmalıdır. Tabiatıyla bu ifadeler altının para, döviz vb. farklı cinsten bedel karşılığında müşteriden alımı için geçerlidir. Altın-altın mübadelesinde ise müşterinin elindeki deforme olmamış altının rayiç değerine itibar edilmeli, müşterinin ilk defa aldığı işçilikli milyem hesabı dikkate alınmak suretiyle mübadele edilmelidir. Zira satarken önemsenen ve hurda altınlara karıştırıldığı takdirde israfa neden olacak işçilikli altınların değerinden aşırı düşük bir miktar karşılığında mübadele edilmesine göz yumulmamalıdır. İfade edilen problemler ve çözüm önerilerinin objektif olmadığı düşünülse de sektör içerisinde yapılan mübadelelerde çoğu zaman sorun teşkil eden konular olduğu görülmektedir.

10. Ziyet eşyası olarak işlenmiş altınların işlenmemiş altınlara göre farklı cins olduğu, buna binaen de ziyet eşyalarının külçe altınlarla mübadelesinde ribânın meydana gelmeyeceği iddiası isabetli değildir. Bu konu sarf akdinin şartlarından doktora çalışmamızın “aynı cinslerin miktar birliği” başlığı ile mezheplerin görüşleri etrafında ele alınmıştır. Konunun ayrıntısını oraya havale etmekle birlikte bu görüş son dönem İslam hukukçuları tarafından ifade edilmiştir. Bu görüşün kapsamı ise şöyledir: Ziyet eşyası olan altınlar ribevî mallardan olan buğdayın ekmeğe dönüşmesi gibi değişime uğramıştır. Dolayısıyla işlenmiş altınlar ile işlenmemiş altınların mübadelesinde eşitlik şartı aranmamaktadır.⁸²

İşlenmiş altınların cinsinin değiştiği görüşünün isabetli olmadığı şöyle izah edilebilir: Ekmeğin tekrar buğday olma imkânı olmayıp cinslerin farklılaştığı açıkça görülmektedir. Fakat işlenmiş altın ne kadar değişime uğrarsa uğrarsın her zaman aynı hammaddeye sahiptir ve tekrar işlenebilmektedir. Hanefîlerin cinslerin farklılığıyla alakalı görüşü de bu yöndedir.

11. Atölyeciler ürettikleri ürünleri kıymetli yahut kıymetsiz taşlarla süslemektedirler. Bu taşlar bazen üzerine yerleştirildiği altından daha değerli (elmas) olabildiği gibi daha düşük değerde (akik vb.) veya değersiz de (zirkon vb.) olabilmektedir. Gerdanlık hadisinde belirtilen ifadeler bize bu taşların kıymetine bakılmaksızın sökülerek değerinin belirlenmesi gerektiğini bildirmektedir. Kanaatimizce ayrıldığı takdirde altına zarar vermeyen taşlar için de bu hüküm tatbik edilmeli, taş ve altının değeri ayrı ayrı belirtilmelidir. Ayrıldığı anda altına zarar veren ve işçiliği bozan durumlarda ise tahmini bir değer takdirine gidilebilir.⁸³ Hanefî ve

⁸² Senhûri, *Mesâdiru'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 3/149-150.

⁸³ Nâsır b. Abdulkerîm b. Abdullah Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fikhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda* (Riyad, 2008), 88.

Mâlikîler taşlı ürünlerin satışının bazı şartlarla⁸⁴ câiz olabileceğini ifade etmektedirler. Bu şartlara riayet edilerek satım yapılması da mümkündür. Ama asıl olan taş ve altının ayrı ayrı değerlendirilmesidir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle atölyelerin rahatlıkla yapması mümkün olan bir öneri söz konusudur. Bu öneri hali hazırda uygulanan barkod uygulamasıdır. Bu uygulama daha çok büyük kuyumcularda görülmektedir. Fakat uygulamada bazı eksiklikler bulunmaktadır. Şöyle ki, barkodda taşlı altının total ağırlığı (altın ve taşın birlikte tartılmış hali) has milyem olarak yer almaktadır. Yani taş gramı altın olarak kaydedilmiştir. Bunun yerine atölyeler ilk olarak üretim esnasında hem taş hem de altının gramlarını ayrı ayrı yazmaları isabetli bir uygulama olacaktır. Yahut sadece altın gramı yazılır, kuyumcu taşla birlikte altını tartınca ortaya çıkan total rakamdan barkodda yazılı olan altın gramı çıkarılınca taşın ağırlığı tespit edilmiş olacaktır. Bu öneriyle hem atölyeci hem kuyumcu hem de müşteri adil ve hakkaniyetli bir alışveriş yapacaktır. Ayrıca altın-altın mübadelesinde altınlar arası eşitlik sağlanacak ve taş bedeli altın olarak görülmeyecektir.

Fakat atölyelerin kuyumculardan aldığı hurda altınların üzerindeki taşların hesabında hassas davranılmadığı görülmektedir. Örneğin sadece 14 ayar altın üreten atölyeciye bedel olarak getirilen 500 gram hurda altındaki taşları ayıklamaksızın tahmini bir taş bedeli takdir edilerek hesap yapıldığı müşahade edilmektedir. Atölyelerin tahmini işlem yapma nedenleri taşları ayırmadaki zahmet, ihmalkârlık ve tarafların bu duruma razı olmasıdır. Aslında taraflar taşlı ürünlerin mübadelesinde taş ücretini, altın ücretinden ayrı değerlendirmeye çalışmakla beraber gereken hassasiyeti göstermemektedirler.⁸⁵ Atölyecilere ve kuyumcuların uyması gereken en önemli konulardan bir tanesi taşlı ürünlerin mübadelesinde altının ve taşın bedelini ayrı ayrı hesaplamalarıdır. Aksi takdirde fazlalık ribâsı nedeniyle akit bâtil olacak yahut mebîin miktarındaki cehalet nedeniyle akdin fesadı gündeme gelecektir. Neticede yapılan alışveriş haram hükmü alacaktır.

12. Atölyecilerin perakendeciye altın tesliminde veya kuyumcuların ellerindeki hurdaları atölyecilere teslim etmelerinde bir miktar gecikmeler bulunmaktadır. Günümüz kuyumculuk örfü bu gecikmeleri peşin işlem olarak kabul etmektedir. Bu gecikmeler klasik fıkıh literatüründe vade olarak kabul edilmiş ve neşie ribâsı olarak görülmüştür. Nitekim bu işlemde sarf akdindeki peşin olma kuralı ve bu kuralın yansması olan bedellerin aynı mecliste kabz edilmesi kuralı ihlal edilmektedir.

Kanaatimizce ifade edilen süreler tarafların ihmalleri ve vade kastıyla ortaya çıkan süreler değildir. Çünkü modern dönemde ortaya çıkan çeşitli iletişim araçları farklı uzaklıklarda olan tarafların görüşmesini kolaylaştırırken, fiziksel birliktelik

⁸⁴ Konunun ayrıntısı için bk. Gezgîn, *Altın Mübadele İşlemleri*, 214-228.

⁸⁵ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, 44-47.

imkânı bir o kadar zorlaşmakta veya gecikebilmektedir. Küçük şehirlerde faaliyet gösteren kuyumcu esnafı yakın büyükşehirlerdeki atölyecilerle işlem yapmaktadır. Aynı şekilde büyükşehirlerin iki farklı noktasında işlem yapan esnafın alışverişleri de aynı mecliste gerçekleşmemekte, işlemler belirli bir süre gecikebilmektedir. Dolayısıyla tarafların maslahatı açısından bu süreler kabul edilebilir ve örfen vade olarak görülmediği sürece de nesîe ribâsından bahsedilmesi oldukça zordur. Ticari hacmin büyüklüğü, çeşitli riskler ve aşırı fiyat dalgalanmaları nedeniyle esnaflar çoğunlukla bedellerin tesliminde hassas davranmaktadırlar. Tabiatıyla fukahânın belirttiği şekliyle anlaşmanın yapımı ve ürün tesliminde en ufak bir gecikme olmadan, elden ele yapılan işlemler de vardır. Atölyeciler ve kuyumcular arasında yaşanan gecikmelerle alakalı ifade edilen kanaatlerin tamamı kuyumcular ile darphane arasında gerçekleşen mübadelelerdeki gecikmeler için de söz konusudur.

Kaynakça

AAOIFI, Accouting and Autiting Organization for Islamic Financial Instituions. *el-Me'âyîru's-şer'iyye*. Manama: Hey'etu'l-muhasebe ve'l-muraca'a li'l-me'âyîri's-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye, 1. Baskı, 2017.

Abdullah b. Beyye. "Ahkâmu'n-nukûdi'l-verakiyye ve teğayyur kıymeti'l-umlât". *MMFİ*, 1986.

Âbî, Salih Abdu's-semî'. *Cevâhiru'l-iklîl şerhu Muhtasari'l-Halîl*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü's-sekâfiyye, 1. Baskı, ts.

Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrerem) es-Saîdî. *Hâşiyetü'l-Adevî 'alâ şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994.

Aktepe, İshak Emin. *Katılım Finans*. İstanbul: TKBB Yayınları, 2017.

Apaydın, H. Yunus. ed. Halit Çalış. "Müzakere". *Fıkhî Açından Finans ve Altm İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, 145-151.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Ufuklar Neşriyat, 1988.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud. *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye*. 10 Cilt. Dimaşk: Darü'l-Fikr, ts.

Ba'li, Alaaddin Ebi'l-Hasen b. Muhammed. *el-Ahbâru'l-ilmîyye mine'l-ihiyârâti'l-fıkhiyye li şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*. Riyad: Daru'l-Âsime, ts.

Bardakoğlu, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 19 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icare>

Bayındır, Abdulaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2016. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=206616&tarama=bay%C4%B1nd%C4%B1r+abd%C3%BClaziz>

Berakâfi, Nâsır b. Abdulkerîm b. Abdullah. *el-Ahkâmü'l-fıkhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda*. Riyad, 2008.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1. Baskı, 1970.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *Sahîhü'l-Buhârî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Baskı, 2001.

Buhûtî, Mansur b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Riyad: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2003.

Buhûtî, Mansur b. Yûnus. *Şerhu münteha'l-irâdât*. 3 Cilt. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1993.

Cengiz, Haydar. *İslam'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*. İstanbul, ts.

Cüveynî. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. 20 Cilt. Dârü'l-Minhâc, 1. Baskı, 2007.

Çakır, Mustafa. "Altın ve Gümüşün Kendi Cinsi ile Mübadelesinde Kalite ve İşçilik Farkı Meselesi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 47-69.

Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri*. Konya: Ensar Yayıncılık, 7. Baskı, 2011.

Çetin, Mehmet. *İslâm'da Kuyumculuk*. Ankara: Hayat Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=32616&tarama=d%C3%B6nd%C3%BCren+hamdi>

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009.

Farfûr, Muhammed Abdullatîf. "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye". *MMFİ*, 1986.

Gazzâlî, Ebu Hamid Hucetülislam Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdüsselâm. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1993.

Gezgin, Yusuf Erdem. *Altın Mübadele İşlemleri: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme*. ed. Necmettin Kızılkaya. İstanbul: İktisat Yayınları, 1. Baskı, 2020.

Hamed Osmân, Abdulmuttalib. *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye (Suâl ve Cevâb)*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2008.

Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî. *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülberr en-Nemerî. *İstizkâr*. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviru'l ebsâr*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b Ahmed b Muhammed el-Kelbi. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2013.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri. *Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1934.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *İ'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*. 7 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2002.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî. *Kitâbü'l-furû'*. 11 Cilt. Beyrut, 2003.

İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nisâbûrî (v. 319/931). *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*. 10 Cilt. İmârât, 1. Basım, 2004.

İbn Nüceym, Zeynü'lâbidîn b. İbrahim, b. Muhammed. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*. 8 Cilt. Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Baskı, 2000.

İbn Rüşd el-Cedd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li mesâilî'l-müstahrece*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. Riyad: Mecma' melik Fahd li tabâati'l-mushafi's-şerîf, 2005.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim. *Tefsîru âyâtin üşkiyet*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1996.

İbnu'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2003.

İlîş, Muhammed, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Mısırî. *Minahü'l-celîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl*. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1989.

Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *el-İşrâf alâ nüketi mesâilî'l-hilâf*. 2 Cilt. Beyrut, 1999.

Kallek, Cengiz. "Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri" Başlıklı Tebliğin Müzakeresi". *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleleri*. Konya, 2016.

Kandîl, Mücâhid Hişâm Selîm. "es-Semeniyye ve münâsebetuhâ li ahkâmî'z-zehab ve'l-fidda fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye". Hartum: Câmîatu'l-Kur'ani'l-Kerîm, 2003.

Karadâğî, Ali Muhyiddîn. “Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda”. *Buhûsu Nedveti'l-Bereke*. Cidde, 2013, 83-162

Karadâğî, Ali Muhyiddîn. “Tezebzübü kıymeti'n-nukûdi'l-verakiyye ve eseruhû 'ale'l-hukûki ve'l-iltizâmâtî alâ dav'i kavâidi'l-fıkhî'l-İslâmî”. *MMFİ*, 1988.

Kâsânî, Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi'-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri. *Muvattâ*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavviz. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1999.

Menî', Abdullah b. Süleyman. “Bahs fî'z-zeheb fî ba'z hasâisih ve ahkâmih”. *MMFİ*, 1996.

Menî', Abdullah b. Süleyman. “Bahs fî'z-zeheb fî ba'z hasâisih ve ahkâmih”. *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleleri*. Konya, 2016.

Merdâvî, Alâuddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman. *el-İnsâf fi marifeti'r-râcih ani'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmam Ahmed*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı, ts.

Merğînânî, Burhanüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyetü'l-mübtedi'*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2004.

Merzûkî, Sâlih b. Zâbin. “Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ”. *MMFİ*, 1996.

Mısrî, Refik b. Yûnus. “Ahkâmü bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda”, 37-68.

Müslim, b. Haccac Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. V Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arâbî, ts.

Müsnid, Muhammed b. Abdulaziz. *Fetâvâ İslâmiyye li ashâbi'l-fadîleti'l-ulemâ simâhati'ş-Şeyh Abdülaziz b. Bâz ve fadîleti'ş-Şeyh Muhammed b Sâlih b. 'Useymîn ve fadîleti'ş-Şeyh Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn idâfeten ile'l-lecneti'd-dâime ve karârâti'l-mecma'i'l-fıkhî*. Riyad, 1993.

Nefrâvî, Ahmed b. Ğânim. *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1995.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şerif b. Mürrî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb (Fethu'l-'azîz ve Telhîsu'l-habîr ile Sübkî'nin ve Mutî'î'nin tekmileleri ile birlikte)*. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.

Özsoy, İsmail. “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”. *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*.

<http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=58153125&tarama=%C3%96ZSOY>

Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsirü'l-menâr*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mârif, 1990.

Sâvî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî. *Bülğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik el-ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî ale's-Şerhi's-sağır*. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Meârif, 1986.

Senhûri, Abdürrezzâk Ahmed. *Mesâdiru'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arâbî, 1997.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=107434&tarama=senhuri>

Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî. *el-Uşûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Serahsî, Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Mebûât*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1993.

Seyyâğî, Hüseyin b. Ahmed. *er-Ravdu'n-nadîr şerhu mecmû'î'l-fikhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Cil, ts.

Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.

Şâtîbî, Ebü İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Girnati. *el-Muvâfakât*. thk. Ebu Ubeyde. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Affân, 1997.

Şeybânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433.

Şirbînî, Muhammed İbn Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Takî el-Osmânî, Muhammed. *Fikhü'l-büyû' 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a me'a tatbikâtihi'l-mu'âsıra mukârinen bi'l-kavânini'l-vaz'iyye*. Karaçi: Mektebe Maârifu'l-Kur'an, 1. Baskı, 2014.

Takî el-Osmânî, Muhammed. "Mes'eletü teğayyuri kıymeti'l-umle ve rabtîhâ bi kâimeti'l-es'âr". *MMFİ*, 1988.

Tirmizî, Ebü İsa Muhammed et-. *el-Câmiu'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Tûsî, Ebî Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbü'l-hilâf*. 5 Cilt. Kum: Müessessetü'n-Neşri'l-İslâmî et-Tabiatu li-Cemaati'l-Müderrişin, 2000.

Ünal, Halit. "Arâya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 19 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/araya>

Yaman, Ahmet. "Altın Para mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?" *Fikhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, 437-444.

Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313.

Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ. Riyad, 1999.

aliftaa. "Kararat meclisi'l-iftâ". erişim 18 Şubat 2019.
<<https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80> >

aliftaa. "Kararat meclisi'l-iftâ". erişim 18 Şubat 2019.
<<https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3239> >

aliftaa. "Kararat meclisi'l-iftâ". erişim 18 Şubat 2019 <<http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>>

İslâm Hukuk Profosörü Hayrettin Karaman'ın İnternet Sitesi. "Soru-(154) Altın alış-verişi nasıl olmalıdır?". erişim 18 Şubat 2019.
<<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm>>

"İcâre". *Mv. F. Kuveyt*, ts.

"Karâr bi şe'n ticarati'z-zeheb". *MMFİ*, ts.

Mecelle-i ahkâm-ı adliyye. İstanbul, 1979.